

PROVINCIALE
Ente
D'Errico
3753
MATERA

BIBLIOTECA

STIGLIANI

3

Gerardo Cripizzi p^{re}.

A. D. 14606

III

3032

ELEMENTA
METAPHYSICAE

MATHEMATICUM IN MOREM
ADORNATA

A B

ANTONIO GENUENSI

In Regia Neapolitana Academia jam Ethic-
es, nunc Oeconomices Professore

SANCTISSIMO PATRI NOSTRO

BENEDICTO XIV.

P. M.

D.

*Editio quarta Neapolitana multo auctior
& correctior.*

~~PAV. S. T. P. A.~~

NEAPOLI MDCCLXII.

EX TYPOGRAPHIA SIMONIANA

Superiorum Facultate.

PHILOSOPHO LECTORI

S. P.

Quae erant hîc praefanda post hanc tu pagellam ex veteribus editionibus habes. Diutius te morari nolo, nec tibi fastidium creare. Itaque quid hoc codicillo velim paucis accipe. Superioribus duobus opusculis τα μυτα τα φυτινα, idest ea, quae longe sunt a rebus humanis semota (audax facinus!) explicare studuimus. Saepe in iis pertractandis Socratis vetus ac veneranda vox occurrit animo, id oportere investigare quod nobis εν μεγαροιτι καλον τ' αγγχον τε τετυατι in *acribus pravum aut bonum fuerit*. Non quî ego Dei divinarumque rerum contemplationem, quibus praecipue philosophum delectari oportet, parum ad nos attinere censeam, quum nulla sit nec ad animi agnitionem praestantior, nec ad religionem moresque moderandos magis necessaria; quae utinam per stultos mortales eo loci immota stare liceret, quo illam stare decet! sed quod majorum nostrorum lasciva quadam animi prurigne factum sit, ut ultra fines suos rationem, curiositatemque nostram provexerimus, atque per imaginaria saepe spatia divagati, cum tenuibus & incomprehensibilibus umbris congregi amaverimus. Igitur & quae eorum more scripta sunt atque disputata, quaeque interdum pythagorismum aut platonismum sapiunt, nolim ego tamquam oracula haberi a lectore: me & meos passum manes, ac nonnunquam inferiis agitatum, ille quidem, per me licet, existimet. Deum, supremam mundi hujus causam, sapientissimam ac praepotentem, υψιμηνδοντα, ab omni mortali concretionem secretam, mundi legem, pietatemque, quam ex ejusmodi lege illi debemus,

mus, suam providentiam, ac beneficentiam, divinamque servatoris nostri gratiam, quaeque cum his sunt juncta, in tuto esse finat: haec ne moveto. Cetera, philosophorum arbitria, quo is cumque accipiat modo, haud in magno ponam discrimine. Sed has nunc ambages mittamus: contrahamus vela, ac *πρωτα*, *πρωτα*, a quibus ne si velimus quidem separari possumus, inspectemus. His heic vivimus: his felices aut miseri sumus. Apollinis, ut ajunt, pareamus oraculo, *nosce teipsum*. Nam quum a quo simus, ac quo simus in loco, fatis, si non ad curiositatem, at saltem ad vitae usum, disceptatum sit, quid nunc simus principio pervideamus: tum qui beati aut miseri (quod adprime in vita est utile) esse possimus; quam philosophiae partem qui cetera docti negligunt, mihi somnambuli videntur, aut Gymnosophistis, si vera praedicant, iis per similes, qui penfiles sese afflictim excruciant, ejus infelices, *cui bono?* Erunt & hic fortassis *ανοητα* (*inintelligibilia*) plura, aut quae Arabum oleant vetus oleum. Sed quid facies philosophantium impetigini? Demus haec antiqui ruris vestigia urbanitati, quam omnes juvenes philosophi, si sapimus, ac egregie morati sumus, decrepitae senectuti debemus: sciamus meliora, sed ne eo audaciae, ac impietatis evadamus, ut canas majorum barbas ac rugosa jugula furentes vellamus. Conficiat senium, quos mortales natura progeniit. Tu, si ea nares feriant, grandes gradus facito: quae in rem sunt tuam (sunt enimvero plura, opinor) legito. Si vero nihil tibi inde emolumenti promittis, ne accedito: quid tibi huc tactio est? Sed enim, *cujus tu in his discipulus sectae?* Nam suboluit id Simium quaeritare. Quid si nullis stipendiis militem? Nam in iis, quae ad Deum ejusque pietatem adtinent, Dei sum, ac orthodoxus: in reliquis, quae philosophici sunt imperii, nec Aristotelem me esse profiteor,

fitior, nec Platonium, nec Epicureum, nec Stoicum: nec Graecum prostremo, nec Latinum: quin nec Cartesianum, nec Newtonianum, nec Malebranchianum, nec Leibnitianum. Cujus igitur? Mei sum: *Rationalis* sum. Quid tu crispas frontem, quia dixi *rationalis* sum? Tu ne, inquis, philosophus sine duce? Quid monstri istuc est, *secta rationalis*? O praeclare! Tam tibi contemptus dux est ratio, ut ei ullum mortalium anteponas? Tu igitur mihi dic contra, quid istuc est, *animal rationale*? Sis ergo tu qui velis: ego si animal esse rationale velim, tu ne etiam irascaris? Sed utro tu vis me modo esse fac. Nam utroque ego modo valere te jubeo, ac plurimum valere.

P. S. Erat jam haec tertia pars ad umbilicum perducta, quum vir mihi amicissimus, cui ego perlegendam dederam, monuit, quae sequuntur. Primum videri sibi quae in appendice *ad libertatem* dissero obstrusiora, quam ut plene intelligi comprehendique possint. Tum pag. 353, & 354. duobus locis aliquantulum offensum, quorum altero scisco, naturam nos docere, non tantum Deum esse, verum esse eum & invocandum, & omni modo colendum: quod ei cum *gratiae* doctrina non satis consentire videbatur: altero Eusebii Pamphili paradoxum probare videor statuentis, primos mortales ex *φύσεως ευνουχίας*, ex naturae notionibus virtutes quasdam hausisse, quas ille praecipuas in Christiano putat.

Quum nihil sit, quod ego magis cavere velim, quam ne opusculorum meorum lectores vel in minimis apicibus offendantur, maximas me ei gratias debere profiteor. Ejus igitur injectam animo sollicitudinem sic eximo. Gentes & Deum agnovisse (nam a postremis commodius exordiri placet) & omni esse modo colendum, tota Ethnica vetustas docet. Quin Sacerdotes, Poetae, Philosophi ritus quo-

que, quibus Deus, aut Dei colerentur, conceptis formulis constituerunt, sanxeruntque. Id tota docta Graeca Latinaque vetustas clamat. Quid igitur ei faciemus? nam ut factum infectum sit ne Deus quidem efficere potest. Porro hunc cultum duplici praefertim in re posuerunt ἐν τῷ εὐχεσθαι, καὶ τῷ θύειν, in precibus & sacrificiis, ut disputat Plato in Eutyphrone. Ejus doctrinae ratio haec iis fuit palmaris, quod, ut ait Homerus odyss. 111.

Πάντες δὲ θεῶν χάρις ἀνθρώποι

Omnes homines deorum egent ope.

Haec & veteres omnes Christiani Apologistae agnoscunt, & Huetius, vir in omni Christiana Theologia consummatus, pluribus docet in *Quaestionibus Alnetanis* lib. 111. Quin hoc loco cap. 11., quod est de beatitudine, sic exorditur: *Spes in Deo collocandas esse: bona ab iis expectanda & in vita, & post mortem: metuendos eosdem, ac summe colendos, philosophorum prope omnium constans opinio est.* Quid igitur, inquit aliquis, peccat naturae ratio, & qua in re Christi gratia locum habet? Peccat quidem plurimum, quod saepe ego differui, indigetque in omnibus, quo plena sint & perfecta, ac recta, quae, quo beati simus, necessaria sunt. Patrem ac opificem mundi natura docet: sine Dei tamen ipsius gratia, non sine aliqua erroris mixtura. Nemo, non dicam vulgi, sed ne philosophorum quidem puram sinceramque Dei notionem, ac talem, qualem hodie Christiani habemus, animo concepit, ne divino quidem Platone excepto. Id & Aristoteles fati demonstrat in 1. Metaphysicorum, & ipse magno exemplo est, & si quis inficiatur, facile, nec tamen temere, in me suscipio demonstrandum. Eadem Deum esse colendum docet: id κατὰ γνῆν ignorare homines nequeunt, quin Deum esse mundi auctorem ignorent: sunt enim ea inter se connexa & copulata.

pulata. Sed quotus philosophorum quisque (nam vulgus foedissimum hic omitto) non huic doctrinae impuras alias miscuit? imprimis vix reperiatur, qui eum ultimum ac summum hominis finem agnoverit, nec qui coluere, divina caritate coluerunt, sed animali cupiditate. Atque id est, quod ait Apostolus, & Deum agnovisse, nec tamen sicut Deum glorificasse, γινώσκοντες τὸν Θεόν, ὅμως Θεὸν ἐδοξάζαν. Expediamus paucis: neque enim hic ea de re agendi locus est. Deum docet natura? docet invocandum? docet ei servire oportere? Docet enim vero: sed, ut Scholae ajunt, *sine gratia, non sicut oportet.* Quod ego subintelligi velim quotiescumque vulgatas hujusmodi formulas usurpabo, ne cogamur per singulas paginas, quo suspiciosi hominibus morem geramus, doctrinam gratiae occentare.

Convertamus nunc nos ad Eusebii locum, viri totius christianae vetustatis eruditissimi. Primos, ait ille, mortales & a Deo doctos fuisse, & a natura: illud gratiae, hoc rationis est. Virtutes igitur morales, modestiam, justitiam, tolerantiam, fortitudinem, & pietatem unius Dei, duplici ex fonte derivabant. Nam & eas prophetia Deus docebat, & διὰ τεκμηρίων, per signa, naturae scilicet opera, patefaciebat. Id non Eusebius tantum scribit, sed omnes Graeci, Latinique Patres, quorum studiose loca collegit Nieremberg Jesuita copiosus initio operis docti & eruditi, de *Scriptura*. Hoc ipsum toto tertio *Alnetanarum quaestionum* libro demonstrat Episcopus Abrincensis. Ac vero inepti erimus, atque Graecis Latinisque scriptoribus aperte revincemur, si id in animum constituamus, Ethnicos nec morales virtutes cognovisse, nec curasse, coluisseque. Quin perridiculi quoque esse possimus, qui quum quingentos supra annos in nostris Christianis scholis Aristotelis *Ethicam*, ac Ciceronis *Officia* docuerimus, atque

que iustitiam, probitatem, humanitatem adhuc a Digestorum libris hauriamus, ignotas, aut nullo modo cultas virtutes Ethnicis fateamur. Quid? nonne oratores ipsi e sacro suggestu adhuc Aristidis iustitiam, Catonis fortitudinem, Lucretiae castitatem, Titi clementiam summis laudibus extollunt? Venit hic mihi in mentem egregii illius Hesiodi dicti

Πισεις δ' ἀρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίᾳ ὠλετοῦ ἀνδρας

Credulitas pariter ac dissidentia perdunt homines.

Igitur hinc conficio systema virtutum moralium christianismi cum mundi systemate consentire, idest cum lege naturae. Quid est autem naturae lex, nisi quae in natura ipsa mundi atque hominum inserta est?

. *Separat haec*

Nos a grege mutorum . . . ut ait Juvenalis (satyra XV.) Quid autem ita? nempe quia

*Sensum a coelesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia. Mundi
Principio indulsit communis conditor illis*

*Tantum animas: nobis animum quoque; mutuus
Affectus petere auxilium, & praestare juberet,
ut nos*

Dispersos traheret in populum, & migrare vetusto

De nemore, & proavis habitatas relinquere sylvas.

Quid quod nostri quoque catechismi id docent? Fere totum christianarum virtutum systema Decalogo comprehensum est: Decalogum autem legem esse naturae Cathecismus Romanus tradit, everaque Moisaica oeconomia, nos non ut Moisaicam sanctionem obligare, sed ut naturalem. At si naturae lex est, naturae ratione cognosci debet, ne pugnantia & ridicula loquamur.

Quid

Quid ergo, inquit aliquis? ecquae erunt hac in re gratiae partes? multissimae ac praecipuae. Huiusmodi virtutes ratio demonstrat, humanaeque felicitati esse necessarias dicat: eas homines & cognovere, ac semper quidem, & ubique: sed tamen (dicam compendio, idest Scholae formulis) *non ut oportet*. Quid, ais, istuc *non oportet*? Principio non plene perfecteque agnoverunt; id quod hominum historia docet, saepeque est a nobis animadversum. Tum non omnes eo destinaverunt, quo illae suapte natura tendunt: nam de *fine ultimo* perabsurdas habuere opiniones. Ac ii, qui eo destinasse videntur, mille commentis depravaverunt. Postremo tota vita depravati aut privatae suae utilitati sacraverunt, quo nullus est uberior vitiorum fons, aut cum infinita deorum superstitione foedarunt, aut si Dei metu ac reverentia coluere, cum ea pietate sexcentas nescio quas pravitates admiscuerunt, ut saepe solum virtutis nomen reliquerint. Itaque virtutes ut rite recteque, eaque animi sanctitate agnoscamus, colamusque, qua cum Deo agere oportet, non a natura, neque a ratione habere posse christiana docet religio, sed a Dei ipsius misericordia atque gratia. Hoc igitur sensu me intellectum iri volo: nam in eam sententiam ipse me saepe explicaveram.

Supereff ut injectos ab illa appendice scrupulos evellam. Itaque paucis ego dicam quid longo illo sermone efficere voluerim. Liberi ne sumus, necne? Ea de re agebatur. Crederes fuisse olim, hodieque esse homines adeo sibi ipsos ignotos, ut se liberi arbitrii facultate pollere, aut ignorarent, aut pernegarent? Sed nulla est tam stulta sententia, qua sibi interdum homines perplacere nequeant. Equidem ego quum cogito, tam me liberi esse arbitrii ignorare posse sentio, quam me esse: neque enim est hoc illo manifestius: nam utrumque immediato conscientiae sensu

per-

pernosco. Si prima in re decipior, cur non deciperer in altera? Sum, quia me esse persentisco: liber sum, quia continenter libertate me uti conscius sum. Haec tu mihi incerta facere moliris? operam abuteris. Adeon' enim me stultum esse existimas, ut dictis ego tuis potius, quam naturae credam meae? Id si sapias, totus desipis. Hoc potius ego tibi praecipio, ut intelligas, quotiescumque sermo a natura discrepat, aut convictum esse mendacium, aut sine ulla mente oris strepitum. Hoc tu crebro reminiscere, nisi si insanire ames.

Certa haec sunt. At enim. Externae nos causae concutiunt. Qui systematis mundani partes sumus a totius ne legibus immunes erimus? Quasi quisquam sit, qui ita nos in hac tellure insitos esse putet, ut nec calore, nec frigore, nec sono, nec odore, nec ulla postremo re, qua circumdamur, tangi possimus: quasi terra, alimenta, climata nihil nostris conferant ingeniis. Tangamur ergo: cum coeli natura temperamenta consentiant. Quid istuc ad eam, de qua agimus, quaestionem? Non enim quaerimus aut qui natura simus, aut unde concitemur: sed hoc potius, eas postquam sensationes, irritationes, voluptates, vel dolores in nobis excitari senserimus, uti ne iis pro nostro arbitrio possimus, necne? Ac prout lubitum fuerit iis nos uti ipse mihi sum testis. Quid attinet convicta rebus verbis elevare? Neminem me audire certum est, cujus lingua cum natura depugnat. Satis id dictum.

Ecce autem: qui tantas motiones pro imperio moderari possimus? Quia nempe vim in nos ac efficaciam infinitam non habent. Quid friguttis? Nam si haberent, non obisteremus. Sed esto: ignoremus hoc *quomodo*: ignorabimus etiam nos obistere, moderari, libere, ac videntes prudentes obsecundare? Liceat igitur, si ita vis (me enim scire fateor) igno-

ignorare *το quomodo*, quod mortales depereunt, quae saepe pereunt. Mene ut ea plusquam usus est sollicitent? O hic illud praeclarum, *μη μαλλον*! Tanta, inquit, naturae moles nos non rapiet? Non: nam si moles, in animam non aget, qui moles non est. Si bona aut mala, qua sola ratione in animos agere potest, rationi, consilio, electivae facultati subditur. Ea est mentium natura. Aut igitur rupes evadas necesse est (nam haec est *μοιρα*), aut si mens sis, fataliter (vide quam audeo) liber es: nullae te moles efficient unquam liber ne sis. O te miserum! ah ah perterrefeci: scio. Vereris videlicet ut sis liber. Tanta te intemperiae agitant?

Sed euge: animos resume. Liber ut sim, inquis, a *coactione*, qui esse possum a *natura*? Sunt enim inter se confatalia, *boni vel mali perceptio, appetitus, electio*. Non potuisti paucioribus verbis plures *ανοιαις* (*incogitantias*) effutire; nam quo ego alio verbo dicam? Adeon tibi es impervius? Quin tu illud, nosce teipsum? Primum hoc tibi edico, nos plures nostras cogitationes quasi rimari, expiscari, proque libertate aut gignere, aut adsciscere. Studia id te disciplinarum satis docere possunt: tum si tu aliquando comminisci aliquid, atque tecum mundos effingere soles. Nisi si putas quas Homerus, ac reliqui poetae fabellas cecinere, insertas ab Apolline animis fuisse. Tum eadem opera nobis appetitus plurimos aut creare, aut accendere. Nam quum Chremes tumido delitigat ore, non tu sentis ea cum conciperet, animum Terentio intumuisse? Ita amamus, timemus, irascimur saepe nobiscum ludentes. In his omnibus unus est artifex, liberum animi arbitrium: eo haec omnia facimus, rescinnusque.

Jam quum extrinsecus animo cogitationes advenire, sequuntur enimvero appetitus. *Confatalia sunt haec*, quando ita loqui amas. Quid tum? Aut praeripiunt

ripiunt animi consultationem electionemque ii appetitus, aut ei subiecti sunt, parentque. Quum illud evenit, stulti sumus: nulla tum arbitrii potestas: elisa enim ratione nemo liber est. Sed si quis nullum esse nisi ejusmodi in se appetitum clamet, nae is bruta animans est. Ejus me angit misericordia. Cum hac animante se de libero arbitrio disputare negat fas esse Origenes (a). Ego te in hunc censum ut referam? Nolo tecum illatae injuriae, omniumque gravissimae, agere. Tute igitur videbis quis esse velis. Commovi scilicet. Bono animo esto. Si ergo rationi tot subsunt appetitus, videsis, ne tecum pugnes, qui de sublata libertate illos reos facis. Quid verbis opus est? Teipsum concute. Ego mihi certus sum, me ita posse meos moderari appetitus, ut si sapiam, aut vix unquam, aut raro capiar. Hoc facti est: ejus mihi conscius sum. Ecquam alteram efflagitarem demonstrationem? Adversus certa facta, quorumque quisque sibi testis est intimus, argumenta omnia futes atque captiosae sunt argutationes.

Sed illud te turbat, qui moderer. O molestum πῶς! Non tu dum dabis, scire nos quidpiam posse, quin τὸ *quomodo* pernoscamus? Sed hoc πῶς me quoque scire arbitror. Nempe hujusmodi appetitionum in animum efficacia, vis, potestas infinita non est. Unde sciam rogas? Si esset, non moderarer. At nunc tam certum est me moderari, qua certum me cogitare, me sentire, me vivere, me esse denique. An haec tu mihi incerta facere paras?

Ehodum, inquis. Tu ne haec vi tua moderari ais? Vide ne sis intestabilis: nam ista Dei ope perficis: non ergo arbitrio. Bona verba quaeso. Me haec compescere ipse mihi testis sum: tute tibi,
Num-

(a) περὶ ἀρχῶν lib. III.

Numquid aliter? Ita sane. Quaeso, nunc ediffere, ego tuque unde sciamus haec nos Dei gratia posse! Nam certe scimus alicunde. Christiana, inquis, id docet doctrina. Egregie. Hoc ego quoque praecipio. At qui ego tuque ignorare possumus, eadem christiana doctrina doceri, nullam arbitrio nostro Dei gratia vim inferri? Philosophiae christianae dogma est, nobis ad haec perficienda Dei gratiam esse necessariam: sed par dogma sub Dei gratia liberi esse homines arbitrii. Utrum vis inficiaberis, Christianus non eris. Teneris igitur. Et gratia Dei id efficimus, & libero arbitrio. Non tu aërem verberas? Nisi si tu opinaris esse alterum altero magis christianum.

Viam & rationem, qua id fit, quaero, inquis: quaero *quomodo*: hanc harmoniam duarum istiusmodi virium pervidere aveo. *Quomodo* igitur? Oh impudentia! Hoccine est humanum factum aut incoeptum? Hoccine est officium mortalium? Enecasti. Tu ad singula πῶς (*quomodo*)? Illud ego tibi edicam Tullii: negatum natura *quatenus*. Haec velim tecum cogites. Nulla in vita pulchriora, neque amabiliora, quam haec sunt tria, *intelligentia, visio, lumen*: nulla nobis perpetuo viciniore intimioraque. Intelligimus ne nos quidquam? Videmus? lumen est aliquod, quo laeti sumus? Interim haec tu mihi edifferas oro: πῶς intelligimus? πῶς videmus? πῶς res ostendit lumen? Quae ejus natura? Tu mihi magnus eris Apollo. Tum ego tibi istuc πῶς praepotentis Dei expedire conabor. Interim dum philosopharis, vale.

ANTONIUS GENUENSIS

Philosopho suo

S. P. (a)

P Rodit altera Metaphysicae pars parentis sui titubanti animo, corde, & pectore, post varios hominumque urbisque labores. Neque enim ignoras quae prior fata habuerit,

..... Quae causa indigna ferenos

Foedarit vultus, aut cur haec vulnera cernas. Saltem ex Apologia, quam Appendicem perscribere, discere in promptu est. Nam ubi ego (ita me Deus adjuvet) in id omnes intenderam nervos, ut nefarios homines ratione adversus religionem abuteret pro virili resellerem, non defuere qui aut arma impiis suppeditare, aut publicam causam prodere, nec clanculum, sed publice clamitarent. Non ego quidem eram ignarus, multos studiose mihi contradicturos, quod nullo modo vitare potui, nisi si nihil omnino scriberem, maxime cum sint, ut in Civili, ita in Literaria Republica, quidam fruges consumere nati, capite censi, qui quum nihil ipsi peperere umquam, aut parere possint, in alienis operibus proscindendis ineptissime sunt eloquentes: alii

(a) Quum haec, quae fuit olim secunda pars disciplinarum metaphysicarum, nunc sit tertia, absurde hic collocata praefens epistola videri potest. Sed ne qua re lectorem fraudarem, edendam curavi, hisque binis verbis eum monere.

alii vero, qui quantum proficimus, gloriae suae demtum arbitrantur. Quos utrosque jure potuissem contemnere, qui bonorum hominum, nec omnino stupidorum, judicia revereri soleam. Sed in eo falsus sum animi, quod ubi humanitus errorum philosophandi reprehendi expectabam, quos ergo reprehensores optabam, quibusque magnas agerem gratias, majores haberem; ecce autem criminationes, ingestaque sine ulla non dicam christiana caritate, sed ne humanitate quidem, calumniae, quae tanto fuere acerbiores, quanto in hominem paratum flammis devorere, si quid minus recte scripserit, petulantiores, quod ego viro summo Josepho Spinelli Neapolitanae hujus Ecclesiae Archiepiscopo contestatus eram. Neque enim is ego sum, qui plerique alii omnes, qui scriptorum meorum eo teneor amore, ut etiam contra jus & fas defendere ausim. Quum in publicum eas emisi, velut alienas spectro, paratus in me facere, quod crudeliores ipsi nominis mei inimici vix audeant, ignoscere nempe aliis multa, mihi nihil, modo ne veritati officiamus; tantum abest ut justas reprehensiones, & admonitiones adsperner. Nam etsi nemo sit, qui non intelligat, quanta sit humanae mentis brevitatis, quanta imbecillitas, quamque facile errare in plurimis; at, confidenter dicam, pauci sunt, qui sibi & sapientiae suae minus confidant, quique sapientum judicia magis reformident & venerentur, quam ego sim. Et his quidem ex animo ignovi & christianae legis memor, & quod ita natura sim comparatus, ut nec graves iras sentire, nec diuturnas gerere valeam, nihilque magis homine indignum putem, quam illud, quod profanus homo non dubitavit diis tribuere, manet alta mente repositum. Quid est enim aliud homo homini lupus? Alia certe esse hominis debet vita: nam & qui fratres sumus

ex

ex eodem nati stipite, & qui socialem vitam sub eodem Imperatore Deo agimus, & qui eodem jure tenemur, quique nos Dei & Christi imitatores profitemur, non diligere tantum nos mutuo, sed & amare oportet. Ecquid? non pudet nos barba tantum & pallio esse philosophos? Sed, utcumque haec aestimata sint, ut nunc non in magno ponam discrimine; illud efficere non possum, quin valde commovear eorum pertinacia, qui quum alia, tum illud continenter jactant, me, ratione & via, qua philosophor, scepticismo suppetias ferre, & quin, ut dixi, titubanti animo & pectore hanc alteram Metaphysicae partem emittam. Nam quavis studuerim quidem accurate rationis humanae dignitatem, sed intra suos cancellos, tueri, remotissimasque ipsas suspensiones, quoad porui, effugere curaverim; acutiores tamen sunt multo, quam ut ego evadere possim, hujus aevi Aristarchi. Quamquam quis ferat accusari hominem scepticismi, qui mathematicum in morem cogitationes suas disponat, & qui exactas etiam in abditissimis rebus demonstrationes producere conetur? nisi forte qui nesciat, qui fuerint umquam, aut hodie sint Sceptici, quos ego, si lectionis ullius patientes esse possunt, ad Sextum Empiricum amando. Ac ignorare quid istuc sibi vocabulum scepticismus velit non sine ratione & causa dico. Nam rogatus quidam eorum, qui numquam sacrificavere, sed aut ex incertis vulgi polluti rumoribus praejudicant, aut ex cassis phantasiae imaginibus, ecquid praecipue in Metaphysica mea reprehenderet, Scepticismum, inquit. Cur ita? nempe, inquit, quia parum a Jansenismo distat. Ob praeclare!

Spektatum admissi risum teneatis amici?
Jam quis eum Pyrrhonismi insimulet, qui ingenue
fateatur

fateatur, se ea ignorare, quae genus omne humanum ignorat? Nisi si quis nihil clam esse hominibus oportere, nec divinarum, nec humanarum rerum, arbitretur: aut tum perpulchre cum hominibus agi, quum sciveris noveris, te scire fateris, nihil omnino reputans, nihil esse tam temerarium, eamque indignum sapientis gravitate atque constantia, quam aut falsum sentire, aut quod non satis explorate perceptum sit & cognitum sine ulla dubitatione defendere. Quamquam id tantum abest, ut Scepticismi vires dilater, ut nihil potius sit, quod Scepticismum funditus evertat, quam accurate distinguere inter ea quae homines plane norunt, & ea quae ignorant. Nam qui etiam ea, quae ignorantur, deridiculis argumentis hominibus persuadere student, etiam ea, quae sciuntur, in suspensionem adducunt hominum, qui nec trunci sunt, nec satis docti, quorum est magna Reipublicae literarum pars. Itaque ego ita sum animo constitutus, ut quae certe scio, quae ego esse arbitror omnia, quae ad pietatem & vitam pertinent, suntque necessaria, nullo modo, nec voce, nec scriptione prodere valeam; quae ignoro, nequeam non pro ignotis profiteri, atque in iis sapientum hominum sententiam, & doctrinam exspectare, paratus rationi, a quibuscumque ea tandem profisciscatur, parere, idque adeo laeto animo, ut nihil mihi umquam praeclarior esse duxerim, quam ab erroribus (quos ego haud dubium erro plurimos) & ignorantia mentem in sapientiam & libertatem vindicare. Non ego quaesiverim umquam quomodo sint alii animo affecti: ab domini jecinorique suo vivant, si ita placet, quando nihil veritatis cupedia morantur: ego sic institutus sum, ut nulla alia bona mentis perfectioni, & tranquillitati nedum praeponere ausim, sed ne conferre quidem. Quocirca quamquam certum mihi est,

hi est, me undique inclementer impeti; praedixisse tamen mihi erit satis. Emergent proculdubio qui crimini vertant, protulisse me argumenta Epicureorum & Socinianorum adversus animi naturam: Spinozae & Collini adversus libertatem. Quibus si reponam, me communem sanctissimorum quoque Patrum scribendi rationem sectatum: argumenta quidem produxisse impiorum hominum, sed confutasse, idque esse peropus ei, qui his de rebus differit; quum defensio duobus contineatur, demonstratione, ac refutatione: ii statim regerunt, nec veteres Ecclesiae Doctores (quis tantam stultitiam crederet?) Spinozam & Collinum aggressuros fuisse, quippe quos vel nominare nefas: & fortasse me non idem animo sentire, quod scribo. Egregie prorsus! Quasi Spinozae & Collini non quovis seculo exstiterint, postquam scimus exstiterisse & Aristotelem, & Zenonem, & Epicurum, & Diogenem, & horum sectarios, atque admiratores! nam certe quos Origenes, Eusebius, Lactantius, Cyrillus Alexandrinus, Gregorius Nanzianzenus, Augustinus, Beatus Thomas in opere adversus Gentiles confutandos aggreduntur, quorumque ad virum reserant objectiones, plura quoque & majora commentati sunt adversus Christianam Religionem. Conflatarunt cum veteribus illi, conflictandum nobis est cum recentibus Religionis hostibus, non aut umbras impetere, quod majorem nostrorum theologorum partem efficere video, aut in otio, dum illi clamant, tabescere. Ac vero ego quoque censeo stultum esse parare arma, urgere agmina, in aciem prodire, ubi nullus imminet hostis: sed incuriosum sedere, aut cum veterum somniis configere ubi hostes non finis modo invasere, sed integras provincias ferro ac flammis populantur, est Rempublicam prodere. Quod vero suspicantur, me aliud scribere, aliud

sen-

sentire, id licet non sit in literaria Republica novum, atrocius tamen est, quam ut verbis curari possit. Quid reponam, nisi praeripere eos, quod Dei proprium est, in hominum corda iudicium? Quid quod hoc bellandi genus reciprocum esse potest? Nam quis vetat, & me de iis credere, quae illi de me improbe suspicantur? Ac possim facilius, si non quod docent, sed quod agunt, perpendere velim. Sed alia lege utor. Eos interea meminisse velim Apostolici verbi, nolite judicare ante tempus. Nam ad me quod attinet, sic animum jamdudum formavi, ut supremis potestatibus, quandoquidem eorum ius mihi ratio est, sine ulla ratione paream; Philosophis vero quantum eorum meruerint rationes. Quod si etiam sine ulla ratione me dimovere ab iis, quae veriora puto, gestiunt, eos si contemniam, nemo sapiens erit, qui me jure meo non uti dicere possit. Sed ea satis; nam copiosius prosequi animi videri potest minus, quam ego sim, pacati.

Sunt autem quaedam, quorum tibi nunc, philosophi, & humanissime Lector, rationem reddere debeo, quod subaudiverim te mussitantem. Primum, quae tantae tenere morae? Rogas? Destinaveram nihil amplius, si per amicos licuisset, edere: nam quantumvis nihil mihi conscius essem, cur in publicum prodire non possem, at haerebat animo grave illud Apostoli verbum, non comedam carnes in aeternum, si frater meus offendatur. Sed propositum pervicere amici. Nam & Venetiis, & Roma viri quidam docti juxta & humanissimi ita impulerunt, ut mihi persuaderem non esse admodum paucorum iudicia extimescenda, eorum maxime, qui assuetudine maledicendi intestabiles evaserunt: & scrupulos omnes heic viri ex omni ordine literatissimi exemerunt. Ita ruptae morae. Deinde gravissimo per hos annos pectoris morbo laboravi, ut vix necessariis cu-

b 3 ris

ris intendere possem animum. Nam ego non ita philosophiam colendam esse censeo, ut etiam vita periclitetur: ne si vellem quidem id juris in me habeo: vetat summus ille imperator Deus, se invito e statione discedere. Tum quamquam super his rebus scripseram plurima, at indigesta ea erat moles, ut mihi fuerit necesse ex integro rem omnem repetere: in quam rem quum non quantum voluerim, sed quantum potuerim incumberem, effluxit tempus. Nec tamen his causis quidquam iudicio tuo praevertere velim: tu si inertiae tribuere ames, non repugnabo.

Jam rogas, quum duas tantum Metaphysicae partes promiserim, cur tertiam nunc adjiciam? Nempe, quum secundam hanc perlegeris, tute ipse intelliges, non potuisse me uno volumine in octavo, ut vocant, tantam rerum molem complecti, nisi omnia corrumperem, aut Herculis cothurnos infanti vellem adaptare. Quae super natura Dei & Religionis commentatus sum, aut ex veterum recentiorumque philosophorum lectione suppetunt, ea, nisi hallucinor, praestantiora sunt, quam quae a me hucusque sunt pertractata. Malui ergo promissis, quam ei negotio detrahere, quod

Aequae pauperibus prodest, locupletibus aequae, Aequae neglectum pueris, senibusque nocebit.

Prius tibi promiseram: posterius conscientiae debeo & Deo. Te autem faciliorem habeo & humaniorem iudicem in priori illa causa, quam aut meipsum, aut vindicem Dei oculum in altera. Quod tu facies profecto, nisi fastidiosus & delicatulus velis haberi philosophus, aut inter Ephemeridum (quod nunc hominum genus copiosius est) litteratos censeris.

Sed utcumque in eo te accipiam, inquis, at id non fero, quod nimis oles in hac parte e schola:

Ara-

Arabes conradis: lutulentos nescio quos confectaris rivulos. Saltem dum fuerit tibi id laboris non parvi

Responsura tuo numquam est fama labori.

Talis nempe nunc est conditio philosophandi! Nae tu declamator egregius! Maeste. Ausculta interea, & tene. Mentium humanarum ab Adamo vigor seculis omnibus idem fuit: curarum objecta non eadem, nec eadem disciplina. Fuere qui quondam totum eum vigorem individuum poësi, aut oratoriae applicuerunt, in quo quum essent unice intenti, fuere praecellentes. Alii mathematicis, ceteroque post se reliquerunt. In iis seculis, qui barbarici nomine appellantur, cura unica fuere res Metaphysicae, saepe chymicae, sed fuere tamen. Concedam ego aliis literarum nitorem & cultum: sed philosophorum, quos barbaros vocamus, Arabum, quique inde hausere, propria est Metaphysica. Terrent, fateor, incomtus vultus & hispidus, inanes saepe conatus, volatiles extra universum phantasiae, frequentia Arabum deliria, acres nonnumquam de somniis pugnae: neque idcirco te monuerim, ut accedas: sed si qui sunt, qui tibi eos exantlare labores non sunt gravati, qui & ejus aevi philosophiam tibi paucis eleganterque exhibeant, & ex stercore, ut inquis, aurum colligant, tu ne etiam graveris accipere, nec potius grati animi testimonium praebeas? Optandum esset potius, ut viri in utraque literatura versatissimi, in hoc Dictionariorum seculo, Dictionarium nobis darent eorum omnium, quae in Arabum ac Scholasticorum libris jacent nunc contempta: nam & sunt in iis egregia plurima, & si non semper docent, at acuunt; & historica omnium aetatum philosophia magna est vel cultissimae eruditionis pars, nisi si velimus adeo esse inepti, ut nostra interesse arbitremur, quae vetusti Scythae, Chaldaei, Aegyptii, Persae, Graeci

Graeci cogitaverint in coenosis fabulosisque veterum traditionibus, maximo animi capitisque labore exquirere, habereque in numerato; partem vero hanc maximam, & cum rebus nostris plurimis arctissime connexam, negligere. Quod opus, nisi praesentes docti aggrediantur, apud posteros magis quoque rerum illarum incuriosos, utpote in tanto bonarum literarum apparatu natos, tam tenuis earum rerum notitia est perventura, ut omnis funditus ea philosophicae historiae pars intercidat: nam quae sunt ab Historicis philosophiae collecta, nimis sunt illa jejuna, & pauca. Utinam Bernardus Lamy, quam susceperat ad umbilicum duxisset Scholasticae Theologiae historiam? Fortassis plurimorum votis fecisset satis. Quid, quod ego robore, & sublimitate cogitandi primipilis illis scholae philosophis recentiore pene neminem anteposuerim? Sic enim habe, mihi videri illos viros, horum magnam partem feminas. Scilicet quemadmodum veteres homines quanto moribus & vestibus impoliti atque hispidosi, tanto magis animi corporisque robore praecinaedis istis Penelopes sponsis valebant; ita veteres illi philosophi quanto incultiores, & rudiores aspectu, tanto fuere meditatione, & cura profundiores ac ratiocinio pollentiores. Uno verbo: quo sine manu, sineque libris iri a mente humana potest, ivere profecto veteres illi Metaphysici.

Numquid aliud? Indicem, inquis, rerum postulo. Scio. Caput indicem tu igitur in versa pagina quaere: copiosorem expecta. Bono sis animo. Interea lege, libereque, sed amice judica, ut soles: nam

Nunc ego te experiar quid ames, quid simules. Vale.

I N D E X

C A P I T U M.

C A P. I.

DE natura mentis humanae. pag. 59.

C A P. II.

De unione mentis & corporis. 163

C A P. III.

De idearum natura & origine. 203

C A P. IV.

De humana mentis libertate, ejusque extensione. 238

C A P. V.

De animi propensionibus, deque irritationibus naturae humanae. 273

C A P. VI.

De habitibus, ubi de memoria. 284

C A P. VII.

De causis physicis voluptatis, & doloris, tum de affectibus. 290

C A P. VIII.

De naturali hominis beatitudine, ubi de virtute. 329

I
ELEMENTORUM

METAPHYSICAE

**MATHEMATICUM IN MOREM
ADORNATORUM**

PARS TERTIA

Qua continentur principia Psychosophiae, & Ethicae.

PRAEFATIO.

Ostquam de generalibus Ontosophiae, & Cosmosophiae principiis in priori Metaphysicae parte differuimus, tum de Deo ac Religione in altera; superest, quo integra *Metaphysicarum disciplinarum* demus Elementa, ut de Mente Animaque humana pertractemus (a).

Tom.III.

A

Tra-

(a) Hanc rerum metaphysicarum partem Pneumatologiam scholae dixere, latius, ut patet, vocabulum angustissime capientes. Est vero Pneumatologia ea disciplina, quae de spiritibus, περὶ τῶν πνευματῶν, agit. At πνεύματα, seu spiritus, Christianis Philosophis dicuntur, Animae humanae, Angeli, Deus: nam de brutorum animabus anceps disceptatio est, Spiritus nomine appellantur, non tam quia sunt substantiae incorporeae, quam quia activae: quidquid enim activum est rouab Hebraeis, πνεύμα Graecis, Spiritus Latinis dicitur. Hinc subtilissima etiam corpora Spiritus vocati a Physicis, & Chemicis. Hinc ventus in Hebraeis, Graecis, Latinisque autoribus spiritus nominatur. Quin quod πνεύμα tenue ali-

quod

Tractatio de Animabus humanis appellari solet graeco vocabulo Psychologia, quasi λόγος περὶ τῆς ψυχῆς, *dissectatio de Anima*, quod graecum vocabulum licet pro respiratione interdum veteres Graeci acceperint, nec raro pro sanguine (a); tamen philosophi pro ipsa Animi substantia, *ἁπλῆ*, adhibuerunt. Est autem haec Philosophiae pars omnium maxime quum necessaria ac utilis, tum jucunda. Enimvero nihil mortalibus esse potest aut magis necessarium, aut magis utile, quo vivant beati, quam illud, quod Deo veteres tribuerunt, *nosce te ipsum*: & rerum animi agnitio omnium pulcherrima Philosophis semper visa est, omniumque ferme hominum vehementem curiositatem semper ea excivit perquisitio. Ac sane qui perspectam habet animi sui naturam divinam & immortalem, non potest non praesentia, ac circumjacentia bona contemnere velut infantium crepundia vana, & fugacia; spectare vero sempiterna, atque secundum ea vitam longe nobilissimam instituere. Quanti illud est Africani (b)! *sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc: nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cujusque, is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest. Deum igitur scito esse: siquidem Deus est, qui viget, qui sentit, meminit, qui providet, qui tam regit, & moderatur, & movet id Corpus, cui praepositus est, quam hunc mun-*

quod corpus significat, Origenes diserte monet, non accipi de Deo, nisi metaphorice; quum sit ille omnis omnino materiae expers.

(a) Strepsiades apud Aristophanem in Nubibus Aët. II. scen. I. lamentatur cimices exsugere sanguinem, *ψυχὴν ἐκτίνασσι*. Purpuream animam eodem sensu dixit Virgilius.

(b) Apud Cic. in somn. Scip.

mundum ille princeps Deus (a). Nempe duo maxime sunt, quae perpetuo homines misere miseros habent, metus mortis, & circumpositorum bonorum nimia admiratio. At utrumque, si non omnino demit, maxima saltem ex parte extenuat animi nostri intima contemplatio, efficitque nos non modo in mortis prospectu alacriores, verum etiam in adversa fortuna tranquillos, atque idcirco minus ad magna gerenda impeditos. De hac igitur disciplina illud ego dixerim, quod Strepsiades Aristophaneus in Nubibus Aët. I. sc. I., ait, de Socratis schola:

Ψυχῶν σοφῶν τὰτ' ἐστὶ προνοήσιμον

Est haec animarum sapientum schola.

Jam ad hanc scientiam comparandam non tam librorum copia adhibenda est, quam penitissima naturae nostrae meditatio: ex hac enim meditatione facilius, uberiusque, quam ex ulla librorum lectione humanum patescit ingenium. Quinimo si ulla hujus praeclarissimae scientiae amatori lectio praecipienda est, eam Historicorum potius esse dixerim, quam Metaphysicorum: hi enim, ut plurimum non eum, qui in Adae foece versatur, sed in Platonis Republica, hominem exhibent, atque describunt: illi totam, quanta quanta est, naturam humanam, collatis moribus, offerunt. Egregie Diodorus Siculus in Prooemio ad Bibliothecam: *Nam quum multa experimenta rerum variis cum laboribus periculisque, ipsi procul ab omni discrimine positi gesta legimus, ea nos admonent maxime quid conferat ad degendam vitam. Cognitio igitur ex aliorum cum secundis, tum adversis rebus percepta, doctrinam habet ad omnia valde necessariam. Pulchrum est enim ex aliorum erratis in melius*

A 2

insti-

(a) Quo fortassis sensu accipi potest, quod apud Euripidem in Troiaidibus Jupiter dicatur . . . ὦς ἄνθρωπων, mens mortalium.

instituere vitam nostram, & non tam quid alii egerint quaerere, quam quid optime ab iis actum sit, nobis proponere ad imitandum. Seniorum consilia, quos aetas prudentiores effecit, laudantur. At hos tanto antecellit historia, quanto plura rerum exempla complectitur diuturnitas temporis, quam hominis aetas. Scilicet, quod Soloni ab Aegyptiis dictum repetit Plato, nihil earum rerum scire, quae antequam nascereris factae sunt, hoc est, semper esse puerum, verissimum est. Sed est & alter, ex quo natura hominis discatur, liber, homines scilicet ipsi quibuscum futurus in hac disciplina sapiens conversetur, oportet. Hinc in cultis nationibus utramque rem commendat Plato in v. de legibus, & peregrinari, & peregrinos comiter excipere. Ulysses sapientem prudentemque celebrat Homerus, quod multorum urbes moresque vidisset: & in Graecis ceteris sapientia hac potissimum ex causa praecelluere Athenienses, quod peregrinarentur: contra rustici indoctique habiti sunt Lacedaemonii, quod, ut ait Nicolaus Damascenus, nec ipsi peregrinarentur, nec alios facile hospitio susciperent, quam ξενηλασίαν tacite perstringit Thucyd. lib. II. Itaque Romani barbari fuerunt quanto tempore ceteras ignorarunt nationes. Idem hodieque contingit iis populis, quibus haec cum exteris communio, aut legibus verita est, aut moribus: cultique homines, doctique, omniumque mortalium rerum humanarum scientes sunt ii, qui longe lateque cum aliis communionem frequentant.

Quoniam autem, quae de quacumque re instituitur tractatio, ex methodi analyticae legibus, a definitionibus vocabulorum paullo obscuriorum, quae ea in re explicanda usuvenire solent, suspicienda est; omnium primum vocabula, quae passim in hac materia usurpantur, definiemus. Non autem ita, ut Geometrae nudas, & exsuccas definitiones ponemus, sed ita, ut velut primam & simplicem epigraphen naturae

rae humanae exhibeamus, quam mox adiectis paucissimis axiomatis, nec multo pluribus theorematis, paullo latius diducturi sumus. Praeterea longe alia est ratio definitionum Geometrarum, & ceterorum Philosophorum: illae notionum sunt *arbitrariarum*, haec *proprietas realium*: ut idcirco quum postremae non longe ab *axiomatum*, & *theorematum* natura distent, non esse ullo modo *arbitrariae* possunt, sed *reales*.

DEFINITIONES.

I. **M**Entem voco rem intelligentem, principium cogitationum activum, vel, si quis malit, substantiam intelligentem.

Scholion. Non heic mentem appello *δινοῦντιν* vim tantum intelligendi, vel cogitandi, quae Graecis *νῆς*, Latinis proprie *mens* dicitur, sed ipsam rem, quae intelligit, ipsum principium activum intelligendi, *ὑπονοεῖμενον* cogitans; quo modo Tacitus lib. I. Annalium loquutus est; *tua*, inquit, *Dive Auguste, caelo recepta mens*. Nec est cur me reprehendant Philosophi, qui id definitione complectar, quod nondum perspicuum fecerim, sit nempe mens humana substantia, necne. Enim vero cum negari non possit, nos cogitare, velle, eligere; & hae sint qualescumque actiones; datis vero actionibus existere debeat, & earum principium aliquod activum, & ejus principii subjectum aliquod, seu substantia (ex prop. 173. pr. par.); inter comperta statui debet, existere substantiam aliquam cogitantem, nec perquiri oportere, nisi quae sit ejus substantiae natura.

Cartesius, Sylvanus Regis, ac plerique alii hoc statuunt discrimen inter notiones *Mentis*, & *Animae*, ut eadem substantia cogitans siquidem in se ipsa spectetur, *Mens* dicatur; si prout corpus informat animatque, *Anima*. Quam ego doctrinam in his Philosophis, qui

nullum reale commercium inter mentem, & corpus esse opinantur, non possum non ridere. Sed & quidam veteres *Mentem* ab *Anima* realiter velut duas res, atque, ut nunc loqui amamus, *duas substantias*, distinxisse videntur, ut non pauci e recentibus Philosophis. *Anima* docto Varroni definita est, *Aër conceptus in ore, defervesfactus in pulmone, fervesfactus in corde, diffusus in corpus* (a): quae esse debet a mente diversa, quum haec sit res ipsa cogitans, corporique imperans. Neque vero parva est in naturali Philosophia ea quaestio, vita ne corporis a substantia mentis manet, an aliunde: quippe gravissimi Philosophi non modo e veteri schola, veluti Henricus Gandavensis, alique, sed recentiores quoque plures, veluti Gassendus, Cudworthus, ac non pauci alii, a *substantia media* repetunt: Cartesiani a *spiritibus animalibus*; Leibnitius, & Wolfius a *vi corpori insita*: veteres a *vi animi sensitiva per totum corpus diffusa*. Profecto eae actiones, actionumque vires, quibus corporis vita continetur, & conservatur, imperio mentis non subsunt, velut motus cordis, pulmonum, arteriarum, calor vitalis: praeterea sensus ipse videtur quodammodo praevertere omnem mentis cogitationem, & voluntatem, atque ab eo potius cogitatio omnis ortum ducere. Quae efficiunt ut Philosophus suspicetur aut mediam quamdam in homine esse substantiam vitalem, aut fluidam substantiam, quae sit mentis vehiculum, ut appellat B. Augustinus, totum corpus permeare, & mechanicis corporis legibus esse obnoxiam.

Veteres, ut hoc obiter dicam, tria in animo considerata esse putabant, 1. animae ipsius substantiam, 2. tenue corpusculum, quo perpetuo circumdatur, 3. & corpus hoc crassius, aut ea hujus corporis pars, quae prae-

(a) *Apud Lactant. de Opif. cap. 17.*

praecipua ejus sedes est. Locus est Homeri insignis, quo ea tria explicat. Nam in Iliade ψ. seu lib. xxiii. Achilles phantasmate amici Patrocli somno excitus, exclamat

Ω ποποι, η ρα τις ἐς ἱ και ἐν αἶδαο δομοισι

Ψυχη, και εἰδωλον, αταρ φρενες ἐν ἐνι πικρυον.

Papae! Certe igitur aliqua est & in Orci aedibus

Anima, & idolum: sed praecordia non insunt omnino.

Videntur igitur hoc in loco diserte tria illa distincta ψυχη, εἰδωλον, φρενες. Ψυχη substantia est cogitans: εἰδωλον prior ac tenuis vestis, quae, ut illi putabant, perpetuo animam comitatur: φρενες (quo vocabulo seu cor, seu diaphragma, seu tota pectoris cavitas capiatur, perinde est) sedes est animae praecipua.

In his tribus tota ferme antiquitas mirifice consensit: ac in tertio vulgus: nam philosophi caput praetulere: in duobus reliquis sapientes una atque indocti. Christiani ipsi prioribus saeculis eadem constanter docuerunt: renueque illud corpusculum *vehiculum* animae vocat Augustinus, alique Latini Patres: Graeci vero Theologi ψυχην animam; quum substantiam cogitandi dicant & πνευμα spiritum, & νυν mentem. Videre est ut haec copiose explicat vir divini ingenii Origenes in των περι αρχων libris.

II. Intellectus est ea mentis facultas, aut vis (A) qua abstractas, aut genericas formas percipit, qua cogitat, ratiocinatur, &c. Intellectus ratiocinans vocari solet ratio (B).

Scholion. (A) Intellectum definivi vim mentis, non ipsam mentem, idcirco quod ita simus vulgo assuesciti, ut actiones quascumque ex viribus manare judicemus, vires vero subjectorum quorumcumque esse. Quum autem functiones, quas intellectui tribuimus, nobis videantur esse actiones qualescumque; fit ut intellectum vim appellemus: & quum existat substantia quaedam cogitans, quaecumque ea sit, quod paul-

lo post videbimus, ejus substantiae vim intellectum dicimus. Non sum ignarus refragari nobis viros doctissimos, non e veteribus modo Scholasticis, sed e novellis quoque Philosophis, qui intellectum *passivam* faciunt *potentiam*, cui notioni explicandae minus est vocabulum *vis* accommodatum. Sed nae isti egregie sapiunt. Nam siquidem percipere ideas, versare eas ex omnibus adspectibus, conferre, quid antecedar, aut sequatur perspicere, reminisci, conjicere, intellectus sunt, profecto eae quum sint actiones, intellectus activa potentia est: si vero mentis id esse negant, nulliusne subjecti erunt, an alicujus? Nullius dicere, est aliorum patientia abuti. Si alicujus, id mens est. Aristoteles duo in anima distinguit, *δυνάμιν*, & *ἐνέργειαν*, *potestatem*, & *actionem*. At quamquam qualdam *ἐνέργειαν*, ut sensuum, & phantasiae ab extrinsecis causis repetit; non dubitat tamen esse *δυνάμιν* cogitationum & intellectuum. Vide II. de anima. Quae quum sint perspicua, otiosum censeo pluribus eam quaestionem persequi. At enim, ideas seu *φαντασίας* excipit intellectus, non creat. Esto. At tum non ideae intellectus erunt actiones, sed aliae, quas circa ideas exserit. Quod si qui est, qui tribuat quidem homini mentem, sed negat activam, is pugnancia pronunciat. Nec ego igitur probo Renatum Cartesium, qui cum alibi, tum epistola VIII. primae partis, quae est ad Elisabetham eruditam illam Principem Palatinam, scribit, *rationes, quae Dei existentiam probant, illumque primam esse & immutabilem causam omnium effectricem, quae a libero hominum arbitrio non pendent, mihi videri probare, illum etiam esse causam actionum omnium, quae a libero arbitrio pendent, idest a mente cum ratione, nec invita agente, quum nihil sit aliud arbitrii libertas; & quidem causam non tantum primam, & conservatricem creaturarum virium, earumque directricem, quod vacat controversia, sed totalem*: nam

paucis

paucis interjectis addit, *verum Deus ita est rerum causa, ut sit etiam TOTALIS*. Id enim praeter quamquod evidentissimis rationibus repugnat, quae demonstrant inesse in rebus mundanis vires suas, singulis peculiare, quemadmodum ex prima parte pater: grandem quoque viam pandit Spinozismo, quod quum ex iis, quae in eadem prima parte dicta sunt, tum etiam ex iis, quae inferius sumus dicturi, est evidens.

(B) Philosophi nempe non aliud videntur *rationis* vocabulo intelligere, quam vim istam *computandi*, quae sine intelligentia non est. Sed aut fallor, aut viri ipsi docti, dum velut ex tripode definiunt, haec recte *rationi esse consentanea*, illa *adversa*, nihil minus saepe meminerunt, quam quod *rationem* esse posuere. Ut ergo enucleatior *rationis* sit Philosophis nostris notio, paullo altius repetam.

1. Est in hominibus determinatus quidam idearum numerus, quibus res externas sibi repraesentant.

2. Hujusmodi ideae (I) nec immutabiles omnes sunt, nec semper eodem numero continentur: nam praeter quam quod in singulis hominibus pleraeque variant numero, & qualitatibus, pro aetate, conversatione, moribus, studiis, affectibus, &c. in tota quoque quadam humani generis parte, veluti in Graecia, Italia, Perside, &c. numero, & qualitatibus variant pro variis temporibus, publicarum rerum fortuna, sectis Philosophorum, aliisque causis. Itaque non eodem modo cogitabant Graeci Codri tempore, atque temporibus Xerxis, aut aliis: non eodem modo Romani tempore Numae, ac temporibus Decemvirorum, aut Augusti: nec eodem modo tota Europa Christiana tempore Caroli Magni, ac tempore Caroli V.

3. Quod dico de Rep. Civili, id magis etiam de Litteraria dictum volo. Habent enim sua fata & litterae. Disciplinarum, atque Artium quaedam hoc saeculo, quaedam alio magis florent: hae in Gallia magis; aliae

aliae in Anglia. Maxime cum disciplinarum quarumdam fortuna pendeat, aut e publica aestimatione, aut ab utilitate: *Honos alit Artes, omnesque incenduntur ad studia gloria; jacentque ea semper, quae apud quosque improbantur* (a). Hinc vero fit, ut non eodem modo semper in Rep. literaria cogitetur.

4. Quum ergo vulgo loquimur, minusque accurate, ea plerumque judicia dicimus rectae rationi conformia, quae praesenti numero, & qualitatibus idearum tum nostri, tum eorum, inter quos versamur, consentanea judicamus; ea vero adversa rectae rationi, quae ab his ideis abhorrent, quae etiam absurda, & significantius graece ἀνόμα, quasi non sit eo tempore iis locus, dicimus. Ita superioribus saeculis cum ratione consentire, aut ab ea dissentire, idem prorsus valebat, atque Aristotelis placitis consentire, aut dissentire; cuius rei plura, etiam doctorum hominum exempla, proferre possem, si essent opus.

5. Sed haec judicia (4) alio tempore, aut apud alios, ob varietatem idearum (2. 3.), conversa natura, non eadem censentur. Inde fit, ut paria reperias judicia probata omnibus, & omni tempore, fallunturque saepe, qui levi quadam similitudine de veteribus, aut extraneis judicant, consentire eos nobis.

Scholion. Instar omnium sit unum e Rep. Literaria depromptum exemplum. Henricus Morus egregius fuit philosophus, & penetratione mentis, atque usu rationis insignis. Is sua consulta ratione ad Cartesium scribit: *tandem enim clare mihi affulsit Cartesiana lux, id est libera, distincta, sibi que constans RATIO; quae naturam pariter, ac paginas tuas mirifice collustravit: ita ut aut nullae, aut paucissimae supersint latebrae, & loci, quae non patefacit nobilis illa Fax . . . omnia profecto tam concinna in tuis Philosophiae Principiis Dioptrici-*

(a) Cic. in prima Tuscul.

cis, & Meteoris, tamque pulchra sibi ipsis, NATURAEQUE consona sunt, ut mens, RATIOQUE humana jucundius vix optaret, laetiusque spectaculum. Merfennus in epistola ad Gisbertum Voërium . . . credidi, inquit, lucem aliquam eximiam huic viro (Cartesio) Deum infudisse . . . vix, ut credam ulli mortalium majorem rerum naturalium cognitionem a Deo tributam. Rectae ergo rationi Cartesiana Philosophia consentanea tum videbatur. Nunc contraria omnia: nam sunt haec *προς τι, relativa*. Quae ergo est recta isthaec ratio? nec in Philosophia tantum naturali id saepe obtinet, sed in morali maxime, in qua idcirco de virtute, & vitio, de bono & malo, de justitia, & injustitia apud minus accurate differentes tot sententiae, quot capita.

6. Philosophus ergo noster, quo ab his vulgi erroribus caveat, duo distinguat in recta ratione, ideas, & ratiocinium, seu materiem, & artem. Tum vero dicito quidpiam esse rectae rationi conforme, quum & ideae rerum naturae sunt conformes adamussim, adeoque immutabiles; & inde ducta ratiocinatio est necessaria. Quod si quando incidat quaestio de recta generis humani ratione, vim ratiocinandi, non aequalem licet, omnibus esse communem pronunciet, principiorum vero ratiocinandi pauca tantum, eaque manifesta. Ex quo intelliget & esse rectam quamdam rationem toti generi humano communem, eamque immutabilem: & plures alias, quae itidem dicantur rectae, temporum, nationumque propriae, sed quae revera tales non sunt.

7. Sed quaeret hoc in loco quispiam, sint, nec ne, ideae ullae toti hominum generi communes, eaque immutabiles? Neque enim, si nullae sint hujusmodi ideae, esse ulla potest toti hominum generi communis ratio, sed inter eos tantum erit aliqua, quorum communes quaedam sunt notiones. Quum haec quaestio plurimi intersit, & ad speciei humanae unitatem asserendam, & ad illud jus constituendum, quod naturale, & omnibus commune

mune dicitur, commentemur hac de re paullo accuratius.

8. Ac illud in primis quilibet per se animadvertere potest, rerum naturam unam esse ac uniformem ubique, saltem substantia, legibus, ac ordine generali, seu & pulcherrime constructam ordinatamque, & eodem semper, ac ubique ordine ire, relationesque earum rerum, quae in natura sunt, easdem semper esse, constantes, immutabiles. Sunt enim omnia ex rerum ipsarum essentia in natura ordinata; quae quoniam eadem sunt semper ac constantes, unum, eundemque semper ordinem servarunt, ac ubique servant.

9. Porro huiusmodi rerum natura, quacumque hominum sensibus patet, ac quomodocumque patet, eadem, ac eodem modo iis objicitur: *non aliam videre patres, aliamque nepotes*, inquit ille. Magnorum globorum ordo, situs, motus, phaenomena cetera, eadem ubique. Telluris, quae sunt, nascuntur, crescunt, intereunt, ordinem ubique servant eundem, relationes easdem, ubicumque sunt. Ac quamquam *non omnis fert omnia tellus*, sunt tamen ubique communia quaedam, ac plurima magis *modificationibus*, quam substantia differunt. Ita objecta sensuum humanorum, saltem maxima parte, ubique sunt eadem, & constantissima.

10. Jam humani sensus sunt in omnibus hominibus similiter constructi, oculi, aures, tactus. Natura quoque ipsa humana similis in omnibus. Reperies quidem homines magnitudine, colore, victu, vitae moribus inter se quandoque differre plurimum, idest iis, quae sunt *naturae humanae accidentia*; at non aut corporis *structura essentiali*, aut *propensionibus* naturae, affectibus, ejusque generis aliis. Voluptate & dolore capiuntur ubique omnes ac permoventur: irae, odio, amor, misericordiae, spei, metui, ambitioni, avaritiae, aliisque aut animi perturbationibus, aut vitiis, aut virtutibus, subjecti omnes. Ita videre possumus, quacumque patet tellus, Sineses, Japonenses, Tartaros, Samoiedas, La-

Lapones, Americanos, Africanos eandem generatim habere naturam, ac Europaeos, nec differre, nisi iis, quae naturae accidunt, aut quae educatione, aut climatibus inducuntur. Ac id ego observavi saepe in Viatorum Itineribus, incultas ipsas ac barbaras gentes, quas vocamus, generis misericordia tangi, amicitia capi, justitiae esse intelligentes, pudore ac verecundia solere ad turpes res suffundi, ac eo constantius, quo a magnis civitatibus remotiores, *in quibus corrumpere, & corrumpi saeculum vocatur*.

11. Praeterea vis judicandi & ratiocinandi, utur non in omnibus aequae expedita & prompta, est tamen in omnibus. Itaque hominum societatem invenies nullam, quae & vitae consulere nesciat, & non sit numerorum suapte natura intelligens, & regimen politicum omnino ignoret, saltem oeconomicum, & religionis sit inscia, & artes qualescumque non excolat. Sunt populi qui haec omnia perfectius, plenius, promptius efficiant; sed nemo, qui penitus ignoret. Cultura igitur, & educatione, nonnihil etiam temperamento, differunt magis, quam natura.

12. Ex quibus ego conficio esse communem quandam toti hominum generi rationem. Nam & similis in omnibus natura, ac sensus (4), & una ac uniformis ubique natura rerum (2), eademque oculis omnium objecta (3); & ratiocinandi facultas omnium (5). Ergo habent homines omnes, ut eandem semper ac constantem rerum naturam sensibus subjectam, ita communes quasdam ac constantes notiones. Iisdem praeterea affectibus ac propensionibus subjecti, ac communi ratiocinandi facultate praediti, non possunt non in communibus quibusdam veritatibus perpetuo consentire. Ex quibus illud efficitur esse rectam quandam rationem hominum omnium communem. Quod nisi esset, qui fieri unquam potuisset, ut aliae cum aliis locis ac climatibus distantissimis nationibus societatem inirent, ac com-

commercia agitarent? Id enim non magis fieri potuisset, quam inter sanos, & insanos, homines & pecudes, quibus nulla est communis ratio. Me elementorum angustiae vetant, hac in re esse longiorem. Lectores, qui philosophari amant, ipsi per se haec copiosius deducere possunt, potissimum si in humana historia fuerint versati.

III. Perceptio Philosophis est unius ideae contemplatio, quin eam cum alia quacumque comparemus.

IV. Judicium est plurimum idearum, earumque relationum clara atque evidens perceptio.

Scholion. Distinguendum est judicium a *dubio*, *opinionem*, *fide*. Illud sic ego accipi velim, ut sit perceptio clara relationis idearum: si obscura sit, aut nulla, *dubium* est: si minus ex una parte obscura, *opinio*: si nulla apud nos, sed alterius judicium pro nostro habeamus, *fides*. Ita judico, *totum esse qualibet sua parte majus*: dubito, *stellae pares ne numero sint, an impares*: opinor, *esse in luna animantes*: credo, *ab Annibale apud Cannas exercitum Romanum internecino praedio trucidatum*.

V. Ratiocinatio est plurimum judiciorum comparatio instituta ad id clare percipiendum, quod intuitio-
ne non perspicitur. Ea constat *principio*, *applicatione*, *consequentia*, aut, ut ajunt Graeci, *ἡγούμενον, μεταδεδ-
ψι, ἐπιφορά*.

Scholion. Sunt hae definitiones ex Malebranchio desumptae (a). Quum v. g. inquit, bis duo, vel quatuor percipimus, tum simplex est perceptio. Quum vero judicamus bis duo non esse quinque, quid in hoc negotio agit intellectus? id unum certe, percipit nimirum relationem paritatis, quae est inter duo, & duo, aut bis duo, & quatuor: & relationem imparitatis, quae est inter bis duo & quinque. Judicium igitur intellectus nihil aliud est

(a) Lib. 1. de inq. ver. cap. 2. §. 7.

est praeter perceptionem relationis, quae inter duas, vel plures deprehenditur res. Sed ratiocinium est perceptio relationis, quae inter duas vel plures relationes duarum vel plurium rerum deprehenditur. Haec ille. Quae cum sint, qui potuit idem philosophus scribere, judicia pertinere ad voluntatem, non ad intellectum? id certe est notionibus suis turpissime implicari (a). Sed est in hac Malebranchii doctrina, quod aut minus sit verum, aut minus clarum. Enim vero non omnis perceptio relationis duarum idearum proprie judicium est, & appellari potest, ut superiori scholio dictum est: clara tantum & evidens judicium & est, & dici debet: obscura vero, aut *opinio*, aut *dubium*; ut perceptio idearum extremarum, sed non earum convenientiae, aut repugnantiae, siquidem convenientia, aut repugnantia ex alterius auctoritate statuatur, *fides* (b). E. G. clare percipio $A \equiv B$, aut $A \leq B$, seu *intuitione* id efficiam, seu *ratiocinio*, judico. Si minime intueor clare, tum aut *opinor*, si quidem parva quaedam, non illa tamen clara lux affulgeat: aut dubito, si nulla, vel utrinque aequalis: aut tandem credo, si ex alterius auctoritate id mihi persuadeam.

VI. Idea est forma quaedam rei cujusvis, aut existentis, aut possibilis.

Scholion. Non heic persequar idearum genera, quod in arte Logico-Critica feci copiose. Unum tantum mo-

(a) Non ego negaverim saepe in Graecis Latinisque scriptoribus judicium & βελον, ac judicium & voluntatem una permisceri. Id tamen ita fit, quod illi vocabula βελον, & voluntas pro decretis acceperint, quae non sine judicio & consilio sunt.

(b) Vide quae diximus in Arte Logico-Critica lib. 3. cap. 2. §. 6.

moneo, distinguere Philosophos solere inter ideas intelligibiles, νοητά, & phantasticas, seu materiales, φανταστικὰς: illas enim vocant formas pure intellectuales, omnis concretionis corporeae expertes; has impressiones in cerebro factas, seu ab objectis externis in sensus incurrentibus, seu ab actionibus ipsius mentis in cerebro. Quae divisio, quod suboluit Cartesio in examine programmaris Belgici, nullo modo esse propria potest. Nam idea est forma exhibens rem quamdam, seu ideatum, sed exhibens menti perspicienti: dicitur ergo idea huiusmodi forma ex relatione ad mentem intelligentem. Jam nunc aut mens incorporea est, aut corporea. Si primum nequit suscipere, & intueri nisi formas pure intelligibiles, atque idcirco materiales formae in cerebro descriptae, quaecumque eae sint, cum nequeant immediate esse menti praesentes, dici ideae non possunt, nisi admodum improprie. Quod si corporea sit, tum nullo modo obversari ei possunt νοητά, formae intelligibiles, neque idcirco illae sunt intelligibiles ideae. Praeterquam quod definiri prius oportet, ideae, & perceptiones idem sint necne, ut possit divisio illa intelligi. Nunc vero cum id non constet, videri potest, eam divisionem vocabulis constare nihili. Interim hoc modo loqui oportet, ne susceptas disciplinas turbemus (a).

Ceterum quidquid sit de huiusmodi divisione, id certum est, non posse alio modo concipi a nobis ideas, nisi formarum, aut imaginum instar, quae cum

obji-

(a) Vox ιδέα saepius apud Platonem atque Aristotelem pro specie aliqua universali capitur. Dubio tamen vacat, Graecorum vulgus ita loquutum, ut quaecumque forma oculis adspiceretur, ιδέα vocitarent; quo modo speciem a specio eodem sensu dixere Latini. Sed mox abstracte accipi coeptum est in scholis.

objiciuntur menti, res referunt, aut existentes, aut possibiles. Scilicet rerum aut existentium, aut possibilium perceptio non fit extra nos, sed in nobis. Quum vero fieri nequeat, nisi intima conjunctione principii intelligentis, aut cum rebus ipsis quas percipit, aut cum earum rerum imaginibus, quo modo disputat Aristoteles; nisi ideae sint imagines & formae rerum, oportet mentem nostram cum rebus ipsis uniri; quod explicari non potest, nisi aut ope intellectus agentis Arabum, qui sit toti naturae creatae infusus; aut, quod absurdius quoque est, ope Pythagorici, & Spinozisti systematis, ut non sit alius intellectus noster, nisi pars quaedam Dei, aut Deus ipse per universam rerum naturam diffusus, & commens. Spinoza enim sic censet (a): quod ad mentem humanam attinet eam etiam partem naturae esse censeo; nempe quia statuo dari etiam in natura potentiam infinitam (intensive, & extensive reali extensione) cogitandi, quae, quatenus infinita, in se continet totam naturam objective, & cujus cogitationes procedunt eodem modo, ac natura, & ejus nimirum ideatum. Deinde mentem humanam hanc eandem potentiam statuo, non quatenus infinitam, & totam naturam percipientem; sed finitam nempe, quatenus tantum humanum corpus percipit, & hac ratione mentem humanam partem cujusdam infiniti intellectus statuo. Quae cum sint non minus absurda, quam impia, nihil immutandum est de vulgari illa definitione.

VII. Memoriam vocamus facultatem ea iterum percipiendi, quae alias sunt a nobis percepta, sed ita, ut nobis probe simus conscii, fuisse ea alias percepta. Quo circa si sensus praeteritae perceptionis desit, ea actio reminiscencia dici nequit.

Tom. III.

B

VIII.

(a) Epist. 5.

VIII. Reminiscencia est actio ipsa, qua rem alias perceptam iterum percipimus cum sensu & conscientia fuisse alias perceptam. Differunt igitur memoria, & reminiscencia veluti *habitus*, & *actus*, ut nempe quod *habitu* est memoria, id *actu* sit reminiscencia.

Scholion. Inesse in singulis *reminiscentiis* sensum veterum perceptionum, id clara intima conscientia percipimus. Id explicatu difficilius videtur Philosophis, unde is sensus proficiatur: neque enim eam rem ullo modo expedire posse opinantur. Et certe seu e cerebri vestigiis existere dicas, seu e vestigiis sui generis, quae post sensationes, & perceptiones fortassis supersunt in animo ipso, inextricabilibus implicaris quaestionibus. Nam cerebri vestigia perceptionem excitare posse, ut demus, non video qui possint reminiscenciam. Regeres, agnoscere mentem non recentia esse vestigia illa, sed vetera: rogo quibus tandem signis? Vide ut clare respondeas. Confugere vero ad vestigia in animo ipso fortassis insculpta, magis etiam mihi obscurum videtur, quam superius: enim vero nec quid sint huiusmodi vestigia, nec qualia, *actuosa* ne, an immobilia & inertia, explicari potest. Non desunt qui eum sensum, non minus quam sensum doloris, aut voluptatis a Deo repetunt (a). Argumentum rei inextricabilis perspicuum (b). Quae omnia idcirco monui, ut habeant tirones philosophi exercendae mentis argumenta.

(a) Malebranchius.

(b) Dubitari non potest, quin sensus iste nascatur ex idearum concatenatione & identitate. Nulla enim idearum nostrarum est, quae cum pluribus aliis *περίσδεων* diversarum loci, temporis, personae non sit conjuncta. Itaque ubi ad animum redit aliqua iis stipata circumstantiis, reminiscor: reminiscor vero fere numquam, si illae oblitteratae sint. Hoc cogitanti non potest, non esse per-

ta. Ceterum de memoriae natura in loco commodius.

IX. Vocamus facultatem sentiendi (a) eam, qua motum in nervis, aut ab externis objectis factorum, aut a causis in ipso nostro corpore existentibus excitatorum conscii sumus.

Scholion. Duo distinguere oportet in sensationibus, alterum, quod est corporis, alterum, quod ad animum pertinet. Ac in corpore est irritatio quaedam, aut expansio telae nervosae, sine qua nulla in nobis gignitur sensatio. Nam haec tela est ita sensationum omnium instrumentum, ut oculi visus, aures auditus. Hinc fit, ut eo laeso, aut in aliqua sui parte, aut in omnibus, sensationes vel debilitentur, vel omnino cessent: hinc, ut si nimium relaxetur, ut in profundo somno, aut in lethargo, sensationes evanescant. Ad animum pertinent *perceptiones doloris*, & *voluptatis*, & *sensus*, seu *conscientia irritationis corporeae*, quae singulas sensationes comitatur: nam, qui intendunt animum, intelligunt conjuncta quidem illa duo esse, sed distincta. Qui mentis humanae essentiam in sola posuere cogitatione, ii sensum istum unum faciunt *ex modis cogitandi*. At nisi nobis ipsi illudere velimus, negare non possumus, sensum hunc longe diversae naturae esse a modis cogitandi, quod sensit Aristoteles in libris de Anima. Interim Philosophi isti, nisi dicere velint, sensum illum esse agitationem mediae cujusdam Ani-

B 2

mae,

perspicuum. Sed necesse tamen est, ut eae motiones, quibus idearum memoria excitatur, aut eadem sint cum illis, quae olim eas ideas exhibuere, aut non multum ab illis dissimiles. Hanc hic identitatem, dico, idearum.

(a) Scholae hic nos adigunt a latina vi atque elegantia verbi sentire abscedere: est enim huius verbi mira prorsus in Latinis Auctoribus vis & intelligendi, & praesentiendi, & iudicandi, & acute pervidendi.

mae, quum constet, mentem, esse substantiam omnino inextensam, nihil superest, ut dicant, nisi esse *nescio quid*. Sed ea de re accuratius infra.

X. Facultas imaginandi dicitur ea, qua ideas corporeas absentium corporum nobis repraesentamus, varieque copulamur, augemus, minuimus, & qua res ipsas incorporeas sub corporeis imaginibus nobis pingimus. Vocari etiam solet *phantasia*.

Scholion. Non est ea *vocabuli* definitio, sed *rei*. Nam quod ea facultas nobis insit, intima conscientia scimus. Ut autem imaginationis naturam accuratius explicemus, paullo altius exordiemur. Sensationes omnes quaedam sui vestigia, quaecumque ea sint, in nobis relinquunt, quorum vestigiorum ope possimus habere easdem perceptiones luminis, colorum, figurarum, distantiarum, sonorum, odorum, similium, etiam quum res illae praesentes sensibus nostris non sunt. Perceptiones huiusmodi dicuntur imaginationes, phantasiae, & phantasmata. *Phantasiae* ita, ut *sensationes*, duas semper in nervosa tela agitationes excitant; unam qua phantasiae sunt, quae sine agitatione organi sensationum nemini mortalium accidunt: alteram, qua bona aut mala exhibent. Illa essentialis est omnibus sensationibus & imaginationibus: haec accidit ab animi iudicio, sine quo nullum aut bonum, aut malum a nobis reputatur. Posterior haec *affectus* nomine venit.

Quibus ex rebus patet sensationes ab imaginationibus non differre, nisi diuturnitate, & vivacitate: diuturnior, & vivacior natura sua est *sensatio*; minus diuturna, minusque vivax *imaginatio*. Ex quo id intelligitur facillime, quod alibi animadvertimus (a), tum *imaginationes* pertinacissime pro *sensationibus* haberi, quum diuturnitate, & vivi-

(a) In Arte Logico-Critica.

vivacitate sensationes ipsas adaequant. Sed eadem vi, qua praeteritas sensationes mens sibi repraesentat, potest sibi effingere phantasmata similia, quae scilicet numquam sensibus percepimus. Potest haec phantasmata associare, augere, minuere, atque ita novas rerum formas sibi exhibere, quod faciunt Poetae. Potest res ipsas incorporeas corporeis phantasmatibus exprimere, quemadmodum pictores exprimunt. Sed in omnibus his, ut fingere infinita, ita infinita peccare potest. (a)

XI. Vita posita est in actione aliqua perenni, quae ex principio activo rei, quae vivit, intrinseco manat, quaeque cum sui sensu, seu conscientia conjuncta est.

Scholion. Non aliam vitae notionem habent homines, nec in scientiis, quae in hominum scholis traduntur, definitiones, nisi ex communi hominum notionibus accipi possunt. Unum, ut observemus oportet, *vitae* plura genera, quae gradibus distinguantur, statui posse: nam & plantas, & brutas animantes, &

B 3

homi-

(a) *Angelus a S. Joseph Carmelita in Gazophylacio linguae Persicae testatur se vidisse hominem, qui quum oppium persicum deglutisset, plures horas riserit inritus, ineptaque plurima ac obscena effutierit. Coram se phantasmata adspiciebat quasi deambulantia; eaque monstrata aut perridicula (pag. 260.). Chardinus testificatur id huic ipsi Carmelitae contigisse (in Itinerario tom. 4. pag. 202.). Ac similia efficiunt apud nos spirituosissimi liquores, ut apud ceteras nationes oppium. Mirabilia sunt catalepticorum phantasmata. Sed & videre possimus, quid in hominibus possit phantasia in iis, in quibus deturbata est, quorum ubique magna est copia. Plurimum in his enarrandis oblectamenti videtur caepisse Henricus Morus lib. I. de immortalitate animorum.*

homines, & daemones (quo nomine bonos, malosque spiritus ex graecorum philosophorum usu intelligo) & Deum, vivere dicimus. Plantae quidem vivae appellantur, quousque vis plastica, quaecumque sit, eas permeat, & perenniter animat: brutae vero animantes, quousque & vi eadem plastica & sensu praeterea, atque motu spontaneo sunt praeditae. Hominum vita in eo brutorum vitae praestat uno, quod ratione quoque utantur homines, ut sint in nobis duo vitae genera, rationis una, animantis altera. At longe diversa Daemonum vita, siquidem illi nullo ne tenui quidem corpore utuntur, esse debet, ut penitus diversa, ac generis eminentissimi vita Dei. Sed in eo vitae harum rerum omnium conveniunt, quod esse non possunt nisi *energiae*, idest actiones, & quidem intrinsecae, ac perennes, ut si eae actiones interrumpantur, vivere continuo desinant. Quocirca, si quae sunt, quae vivunt quin ullius actionis perennis indicium praesferant, quemadmodum semina, & ova, dubitari non potest, quin intrinsecus actione vitali agitentur, cujus nulla sint sensibilia vestigia.

XII. Appetitus, seu desiderium est propensio animi erga bonum aliquod perceptum, & ut praeclare Chrysippus, *ratio actionem imperans* (a): Aversatio est quum animus refugit a malo aliquo percepto.

Scholion. Vis qua appetimus, aut averfamur, *bruta* est, idest omnem usum rationis, & consultationis praevertit; sed non praevertit tamen omnem perceptionem; nam, ut ignoti nulla cupido, ita nullus ex ignoto metus. Veteres Philosophi appetitum diviserunt primum quidem in *rationalem*, & *animalem*; deinde *animalem* in *concupiscibilem* & *irascibilem*. Nec tantum obiectis, sed subjectis quoque primos distinxerunt: nam *rationalem*

(a) Apud Plutarchum de Stoic. contrarietatibus.

rationalem in superiori animi parte, idest *intellectiva* locarunt, *animalem* in inferiori, idest *sensitiva* posuerunt. Hinc vero explicuere, ut iis videbatur, facillime, eam pugnam, quae inter utrumque intercedit, quaeque fit illud, quod Medea apud Ovidium pronunciat; *video bona proboque, deteriora sequor*, quodque Paullus Apostolus in epistola ad Romanos paullo pluribus dicit, *video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae: non quod volo bonum hoc ago, sed quod nolo malum, illud operor*. Opinabantur nimirum inferiorem animi partem cum superiore pugnare, & ut Plato eleganter dicit, equum cum equite, *singuloseque homines sibi ipsos hostes esse*, *ἐκαστος αὐτὸς σφισιν αὐτοῖς πολεμῖς*, quae sunt ejus verba in I. de Legibus. Inde est Horatii illud, *animum rege* (animum appetitum hunc intelligit concupiscibilem & irascibilem, qui affectuum sedes habetur), *qui nisi paret, imperat*. Quae magnifica magis sunt, quam clara; nam quum anima sit incorporea & simplex substantia, vocabula partium inferioris, & superioris, *vocabula* videntur esse nihili. Ego qui in ea sum sententia mentem humanam dum corpori conjuncta est nihil, nec agere, nec pati nisi cum corpore, quo veluti instrumento utitur, rem sic explico. Ex singulis phantasiis totidem nascuntur in tota tela nervola, qua praecipue continetur vita animalis, irritationes, eaeque in ratione sunt *intensitatum perceptionum* bonorum, vel malorum; quas perceptiones bona, aut mala *repraesentata* voco. Jam quum bonorum, aut malorum *repraesentatorum* intensitas non sit aequalis ob eas res, quas loco suo explicaturi sumus; fit ut, ne irritationes quidem illae sint aequales. Jam in ratione irritationum illarum excitantur in nobis sensus voluptatis, aut doloris: qui & ipsi inaequales plerumque sunt. A sensu doloris, vel voluptatis intensiore semper vehementior excitatur appetitus; ergo appetitus excitatur in ratione *bonorum* aut

malorum repraesentatorum, idest in ratione intensitatum commotionum, atque idcirco *perceptionum*. Itaque si contingat, ut eodem tempore duo diversa objecta utrumque bonum videatur, ut A, B; A quidem animi, B vero corporis, hocque intensitatis 6, illud 4 percipiatur; consequetur, excitari appetitum erga A propensione, ut 4, erga B, ut 6, quae est appetituum pugna: quos appetitus impetus si libertas, ut saepe compescere potest, ita sequatur, iique extra regulam sint, fit ut contra rationem agamus: atque hoc est videre bona, deteriora sequi, & legem sensuum adversus legem mentis praevalere.

Malebranchius (a) duo alia inclinationum genera ponit, *congenitas*, & *acquisitas*, atque primas naturales appellat. Operae pretium est integrum ejus locum transcribere: Si Deus, inquit ille, quum hunc mundum creavit, materiam undequaque immensam creavisset, nec ullam ei vim motricem indidisset, nulla profecto corporum varietas provenisset. Totus potius adspectabilis hic mundus nihil etiamnum esset, nisi pondus iners, vastaquae moles, quae demonstraret quidem summam Dei potentiam, & magnitudinem, sed nulla formarum distinctus varietate, nulla rerum successione, qua universitatis rerum pulchritudo continetur, procedens, nulla etiam divinae sapientiae indicia praeberet. Sunt autem in spiritibus propensiones & inclinationes in hoc intelligentiarum mundo, quod motus in mundo corporeo. Itaque nisi spiritus hujusmodi praediti essent inclinationibus, nihil quidem illi umquam appeterent, vellentque, nullaquae esset in spirituum mundo actionum ea varietas, quae mentes rapit in admirationem quum divinae sapientiae, tum quoque ejus misericordiae, justitiae, bonitatis, atque ceterorum Dei attributorum. Discrimen itaque inclinationum efficit

haud

(a) Lib. 4. de inquirenda veritate cap. I.

haud dubium in spiritibus, quod motionum varietas in corporibus, atque unica hac re tota creaturarum pulchritudo efficitur, & continetur.

Pergit porro, ac quae tandem hujusmodi sint inclinationes, ut detegat, hunc in modum ratiocinatur. Inclinationes naturales spirituum non possunt aliud esse, praeter quam continuatae impressiones voluntatis Dei, a quo illi creati sunt & conservantur: quocirca oportet, ut sint eae consentaneae finibus Creatoris: ergo spectant & Dei gloriam, & spirituum ipsorum conservationem. Velle enim non potest Deus, ut quae creatae sunt voluntates in alia bona vehementius rapiantur, quam in Deum ipsum. . . . Nihil igitur imprimit in mentibus Deus, quam amorem erga Deum, quo & ipsum & cetera propter ipsum amamus. Est autem is amor, quod principium est ceterorum peculiarium amorum nostrorum, amor ipsius boni, seu boni generatim sumti, summi boni. Haec autem est prima naturalis inclinatio ceterarum fons secundum Malebranchium. Altera vero est inclinatio, qua studemus nos conservare, seu nostri ipsorum amor. Ac ita quidem his de rebus differit vir doctus, ut eas inclinationes velut naturae rationalis quasdam, ut ita dicam, *leges mechanicas* videatur habere: nam *mechanica lex* ea Philosophis dicitur, cujus nulla est in natura causa anterior, sed quae sola Dei voluntate & existit & conservatur (a). Nec is primus est, qui exemplis e legibus corporum mechanicis deductis, animi humani propensiones explicare studuerit: nam B. Augustinus, cujus hic principiis totum systema suum inaedificavit, in Confessionibus eodem prorsus exemplo utitur, ponderibus, inquit, suis aguntur omnia. Amor meus pondus meum: illo feror, quocumque feror. Ut, si Newtoniana calluisset, potuisset dicere, esse in mentibus amo-

rem,

(a) Vide Wolfium in Cosmologia.

rem, & odium, quae sunt in corporibus vires centripetae, & centrifugae. Hoc distant, quod illa liberati subsunt: haec naturae necessitati parent.

Interim sunt philosophi, ac ii quidem graves, qui ab hac doctrina dissentiunt. Putant enim omnes hominum inclinationes *ex usu vitae* nasci, consentaneas tamen naturae, idest nullam in partem nos flecti antecedente vi, sed tum demum, quum aliqua nos aut rei alicujus idea, aut naturae indigentia, permovet. Nempe quum ita sit natura humana comparata, ut voluptate conservetur, dolore destruat: adeoque dolore, & voluptate impellatur ad objecta vitae consentanea, retrahatur a noxiis; hinc efficitur, ut commercio, & usu rerum inclinationes, aut averfationes nascantur erga eas res, quae vitae sunt consentaneae, aut ab ea averfae. Nempe naturae ipsius sensu quodam interno quisque amat esse, agere, vivere, idest existere, nec existere modo, sed cum commoditate, ac beate quoque existere: sed hic naturae conatus, sensus, & amor, quo nullus in natura nostra prior concipi potest, non persentiscitur, nisi irritatione aliqua instrumenti, qua anima utitur, corporis scilicet. Haec irritatio aut internis fiat causa, aut externis, non compefcitur, nisi aut bona adepti fuerimus, aut mala evitaverimus. Inde fit, ut quum usu vitae externa didicerimus bona, aut mala, in ea feramur, incipiamusque amare beatitudinem, & ipsum bonum, averfari vero miseriam. Quod si, inquiunt, ingentiae sunt naturae nostrae propensiones quaedam, aguntque ante omnem vitae usum, brutae ne eae sunt, idest tales, quae praevertant perceptionis, & rationis usum, an *rationales*, quae scilicet ex ideis boni, vel mali oriuntur? primae quidem naturae potius corporeae essent, quam animalis, ac rationalis: posteriores innatas supponunt notiones; quas quum isti determinaverint, consequitur nec illas esse ullas. Ego non dubito, quin

quin prior illa opinio similior sit vero: ingentitas nempe esse vires illas: sed esse tamen puto instar virium corporum elasticarum, quae sunt quidem in corporibus perpetuo: minime tamen agunt, nisi premantur. Vi-res igitur illae naturae humanae irritatione aliqua excitantur (a).

XIII.

(a) *Non multa meditatione indigemus, qua intelligamus, natura ipsa fieri, ut 1. esse velimus, 2. & bene esse, 3. & beate. Nam principio nihil natura nostra vehementius abhorret, quam non esse: secundum haec, non bene esse: tandem non esse beate. Aristoteles mortem terribilium omnium extremum vocat, ac vere, & eleganter vocat. Hinc nullum est malum, aut periculum, quod homines non invadant audentissime, quum de morte evitanda agitur; tum enimvero omnes animi corporisque vires explicantur. Quin numquam homines quantum ingenio corporeque valeant plene dignoscunt, quam quum in ingentibus periculis versantur. Plenae sunt horum exemplorum historiae, praesertim navigantium. Jam quantopere non bene esse reformidat humana natura, inde intelligi potest, quod nihil ferme agamus, aut omittamus, nisi animi ac naturae inquietudine, dolore scilicet ac aegritudine commoti. Nulla est molesta perceptio, quam non statim ex animo ejicere velimus: nullus, ne exiguus quidem corporis dolor, quem non depellere. Ac sumus adeo interdum delicati, ut minus etiam jucundas perceptiones, si jucundiores nobis suppetant, continuo fastidiamus, & nisi ejecerimus, tristemur. Tandem eodem naturae impetu fit, ut omnes beati esse velimus, idest quum omnis aegritudinis ac molestiae vacui, tum ab omni dolore liberi; ac postremo laetitia, atque voluptate diffuentes. Itaque & in jucundis perceptionibus haeremus libenter, & iis privari timeamus, & si subducantur, aegritudine statim corripimur molestissima. Tum ingentes quoque labores subire parati sumus,*

XIII. Voluntas est appetitus rationalis, ac libertati parens.

Scholion. Hic voluntatem a libertate distinguo, duasque habeo potentias, licet inter se conjunctas, appetendi alteram cum consilio, alteram eligendi. Appetitus sine ulla animi ratione, voluntas a nobis non dicitur, sed mechanica propensio, affectus, &c. Is igitur appetitus voluntatis a nobis nomine insignitur, qui rationalis sit ac libertati obediens. Hinc voluntatem nisi mentibus, nulli alteri animanti tribuere solemus. Quod ut intelligatur apertius, ex nostri ipsorum conscientia, quinque, quorum alterum ex altero nascatur, in hoc negotio sunt distinguenda. I. Intellectus seu vis percipiendi, & cogitandi: II. Perceptiones boni vel mali, quae potentiae intelligendi sunt actiones. III. Inclinationes, aut averfationes, seu appetitus ex iis perceptionibus nati: IV. Potentia eligendi, vel fugiendi ex ratione: V. Electio ipsa, aut fuga. Eorum quartum mihi libertas est, tertium voluntas. Scio haec saepe permisceri quum in Graecis, tum in Latinis scriptoribus: id quod sit, quod libertas voluntatem, seu appetitum rationalem moderetur, nullaque sit voluntas sine libertate. Jam quum voluntas non constet sine ratione: inde factum quoque est ut apud Graecos

βελη,

sumus, si ii ad hanc qualemcumque beatitudinem quidquam conferre arbitremur; & ab omni etiam levissima cura refugimus, si in id animum induxerimus, turbari illa animi quietem & pacem. Quocirca tria illa, esse, bene esse, esse beate, naturalia omnibus sunt hominibus, ex naturae ipsius humanae structura quasi emergentia: ingenita ergo hoc pacto sunt. Sed ejusmodi tamen vires nisi pressione non excitantur: pressio aegritudo est ac dolor: haec irritatione instrumenti generantur: qua de re alibi.

βελη, βελησις, & βελημα saepe pro consilio capiuntur, βελουμι vero pro consultare. Nam illud Homeri initio Iliados Διός δ' ἐτελεετο βελη, Dei consilium, ac, ut nostri loquuntur, decretum (nam nullum est sine consilio decretum, ut ipsa vox indicat) latinis sonat. Quin βελη, & βελουμι saepius consilium & consulcare, quam determinare: θελω, & θελημα potius determinare, & determinationem significant. Sed non raro permiscuntur.

Jam voluntatem appetitum esse atque rationem, veteres illi nostri Theologi, Philosophique Scholae Peripateticae pluribus & saepe docent, in primis S. Thomas; quorum loca supervacaneum fuerit hic exhibere. At idem constanter docuerat Aristoteles, cujus hic est insignis locus ex primo Magnorum Moralium libro cap. XIII. Postquam scilicet dixisset nihil unquam, nos agere, nisi appetitu permotos, subdit, ὁρεξος δὲ ἐστὶ εἶδη τρία, ἐπιθυμία, θυμός, βελησις, appetitus quidem tria sunt genera, cupiditas, impetus irascibilis, & voluntas. Hos nostri appellant, concupiscibilem, irascibilem, rationalem. Hinc idem Philosophus lib. II. Eudemiorum cap. VIII. initio nihil esse voluntarium, nisi quod est cum ratione, docet, λειπεται, inquit, ἐν τῷ διανοημένῳ πὼς πράττειν εἶναι τὸ ἐκστικόν, superest, ut in eo, quod cogitando quis efficit, situm sit voluntarium. Quo ex loco licet intelligere, qua re Aristoteli hic appetitus, quem ille βελητιν appellat, ab iis differat, quos cupiditatem, & impetum irascibilis vocat, ratione nempe: quum illi ἐξαφνης, ut ait, subito existant, ac βελην praevertant, seu rationis consilium & decretum. Atque hinc quoque est, quod ille quum alias, tum lib. II. Ethicorum Nicomachiorum c. II. scribit, τὸ δὲ δι' ἀγνοίαν, ἢ ἐκστικόν μὲν ἅπαν ἐστὶν, quod sit per inscientiam sit omne illud quidem non sponte. Sed illud quoque observatum velim, verbum velle, atque inde derivatum nomen voluntatem

tem latinis tria praecipue significare, *cupere appetitum*: probare, ac approbationem: &, imperare, ac imperium, quarum rerum exempla hic non afferam, quum prostant passim in latinis auctoribus. Sumta cum primo sensu ad hanc voluntatis definitionem spectant: cum aliis usum libertatis denotant, cujus proprium est imperare.

Haec paullo latius diduxi, ut philosophus intelligat, quum in graecis gentibus ita vocabula haec, quae nos rixis agitant, usurpata primum fuerint; atque hinc in latinas manaverint, unde & scholae nostrae, & major Europaearum nationum pars acceperunt; cum eadem mente a nobis esse accipienda, dum veteres quaestiones pertractamus, aut antiquos auctores in partes trahimus.

XIV. Libertas est illa mentis facultas, potestas, vis, qua possumus quidpiam eligere, aut fugere, prout nobis ex ratione boni, vel mali adeoque voluntate nostra, libitum fuerit. Eum igitur nos liberum dicimus, qui ex boni vel mali ratione, seu ex judicio & voluntate sua quidpiam operatur: qui vivit, ut vult; vult autem, ut cogitat: eum vero minime liberum, cujus agendi causa est aut motio vel *passio* sine ratione, aut non sua ratio, & judicium, quique idcirco non ipse, nec cum voluptate, sed violenter, & aegre agit (a).

Schol. Nulla res est, cujus tam diversas notiones homines alioquin perspicaces, & docti sibi confecerunt; quamquam eos magis vocabulis, quam re, dissentire putaverim, si eos excipias, qui omnem omnino libertatem perimere irrito conatu, ac reluctante natura, studuerunt. Sunt enim, qui libertatem locant

in

(a) Vide Arist. lib. III. Eth. Nicom. initio.

in facultate agendi, aut cessandi ex voluntate (a). Alii vero in facultate agendi, aut cessandi secundum determinationes cogitationum nostrarum. Nempe singulae ferme nos phantasiae atque ideae commovent boni vel mali adspectu, nec tamen aequae commovent. Fit ergo, ut cogitationum nostrarum aliae aliis intensitate praestent, atque, ut hae potius inde appetitiones, quam aliae manent: hinc agere, libertatis esse existimant (b). Alii in facultate eligendi ex consultatione (c). Alii in facultate eligendi super bonis minime infinitis (d). Quae omnes definitiones vocibus potius, quam in re ipsa differunt. Spinoza libertatem generatim definivit his verbis: *ea res libera dicitur, quae ex sola suae naturae necessitate existit, & a se sola ad agendum determinatur: necessaria autem, vel potius coacta, quae ab alio determinatur ad existendum, & operandum certa ac determinata ratione (e). At alibi dum hominem liberum memorat, eum esse dicit, qui ex solo rationis dictamine vivit (f). Ex quo consequi videtur ei humanam libertatem acceptam fuisse pro facultate agendi ex dictamine rationis.*

Ego in omnibus his non parvam inesse obscuritatem video. Libertatem isti non ex eodem adspectu omnes contemplati sunt: inde notiones variae, & concertationes aeternae. Quo igitur hanc rem prout sentio explicem, paucis comprehendam. In primis tria sunt in homine distinguenda, *vis quaedam activa, potestas*

(a) La Placette *Eclaircissement sur la liberté* p. 2. Jaquelot de l'existence de Dieu pag. 381.

(b) Locke *Essai de l'Entend. lib. II. cap. XXI. §. 8.*

(c) Alexander Aphrodis. de Fato.

(d) B. Th. p. part. q. 82. art. 2. in corp.

(e) Eth. part. I. def.

(f) Eth. part. 4. in demonstr. prop. 67.

restas eam regendi, & *motiva*, quibus ea vis determinatur ad hoc potius, quam aliud objectum. Inesse homini vim quamdam activam, inter comperta habeo. Quum autem vis nulla activa determinata simul esse possit in omnes partes, si talis vis in homine inest, quae nunc in hanc partem, nunc in aliam inclinatur, idest, quae non sit unum in modum determinata, necesse est, & altera vis sit eam moderans, & *motiva* quaedam, quibus illa determinetur. Ac eam vim determinantem & moderantem nobis inesse id perspicuum efficit, quod nec ingenii nostri vires, nec corporis unum in modum a natura determinatae sint; determinenturque a nobis huc illuc quotidie. Sed non determinatur tamen sine motivis aliquibus. Jam duorum generum ea *motiva* esse possunt, *ratio*, & *passio*. Quum vis hominis activa passione determinatur, idest actione & vi aliarum rerum externarum, aut ipsius corporis interna motione, necessaria est, & mechanica: si ratione, ejusque appetitu, libera. Quaestio ergo, utrum ulla sit in homine libertas, huc redit, determinetur ne semper homo a *passionibus*, an aliquando etiam a propria ratione & voluntate? Si primum constiterit, actum erit de humana libertate: si posterius liberi erimus; quia scilicet poterimus vivere ut velimus. Praeterea nisi quoque distinguatur inter libertatem ipsam, & ejus usum, in multis nos implicari quaestionibus minime necessariis oportet. Ex. gr. B. Thomas, qui in prima parte Summae Theologiae Quaestionibus LXXXII. & LXXXIII. acutissime his de rebus disputat, atque, me saltem auctore, ceteris accuratius, & solidius, duas in primis quaestiones ex Aristotelis genio ponit, una, *sit ne libertas potentia cum habitu conjuncta? altera libertas & voluntas sint ne duae potentiae?* Utrumque negat. Scilicet ei & libertas & voluntas una eademque sunt potentia; & haec potentia nec habitus est, nec cum habitu conjuncta. At

distin-

distinguere oportuit. Libertas enim ab usu velut abstracta & separata, nec voluntas est, nec habitus, sed *δυναμις*, *potestas*: usus autem libertatis, & cum voluntate, & saepe cum habitu est conjunctus. Ex quibus & id intelligitur facillime, ad libertatem generatim sumtam pertinere quidem illa libertatis genera, quae a *coactione*, & a *necessitate* naturae, & *indifferentiae* dicuntur: ut scilicet vis haec hominis activa nec ab externis causis necessario, nec ab ulla naturae suae necessitate determinetur: reliqua vero genera, quae dicuntur *contradictionis*, *contrarietatis* solum spectare usum libertatis: quae si probe observassent philosophi nostri, magnam, opinor, partem quaestionum vocabulorum rescire ex inscriptionibus suis potuissent (a).

Tom.III.

C

XV.

(a) Latini liberum hominem dicebant aut eum qui ita esset sui juris, ut nulli esset subiectus, quo nomine veniebant cives omnes; aut qui licet patrio juri subessent, tamen ingenui essent, qui liberi & filii ingenui dicebantur. Ea legibus Romanis constabat. Mercurius rogat Sositam in Amphitruone, liber es, an servus? Sos.

Utrumque animo collibitum fuerit meo.

Hujusmodi ergo libertas erat immunitas ab heri jure; eique servitus opponebatur.

Graeci hos homines ελευθερος, & ελευθεριος frequentius vocabant: servos δεσλος, θεραπωντας. Illos etiam αυτοκρατορες, sui dominos, αυτεξουσις, suae potestatis, αυτονομος, qui ipsi sibi essent lex, αυταρχος, quasi sui ipsorum principes: consentaneisque nominibus hos.

Idem Graeci, in primis philosophi, hanc animi vim, qua efficere quidpiam, aut non, possumus, prout lubet, εκουσιον appellant & αυτοματον, quasi sponte sua atque ipsum se cientem: quibus ακουσιον, invitum perpetuo opponit Aristoteles. Nam illud εκουσιον non ego ab εκων, sed εκ στικς derivaverim: ut id sit spontaneum, quod ab interna

XV. Habitus sunt facilitates eae naturae humanae, longa disciplina contractae, quibus actus aliquos seu internos cogitationum & voluntatum, seu etiam externos linguae, manuum, &c. expeditius edere possumus.

Scholion. Huiusmodi facultatum esse naturam humanam

interna substantia proficiscitur, ut disputat Aristoteles. Hoc autem εκσπιον spontaneum tum demum voluntarium & liberum habet, si nec ευθυμια, nec θυμω, nec cupiditate, nec irae impetu excitetur agaturque, sed ex ratione. Huic animi libertati necessitatem opponi docebant; eamque esse aut αναγκην τε παντος ολικην, fatum materiae universi mundi, aut βδλην Deorum, μοιραν, Parcarn, επιαρμενην, προνοιαν; aut ευθυμιαν & θυμων, impetus nempe naturae vel aliquid concupiscentis, vel in aliquid insipientis subito & praeter rationem, hocque dicebant εκσπιον, invitum.

Latini veteres libertatem potestatem vivendi, ut velis, dixere, eamque, quae ei opponeretur, necessitatem, vim, saepe fatum, aut voluntatem deorum, providentiam, consilium, quum esset externa: si ab ipsa humana natura efficeretur, imperum, instinctum, cupiditatem, iram, &c. Sequiores, quam illi libertatem, liberum arbitrium dixerunt, ac, ut mihi quidem videtur, cogitate. Tacitus Ann. xi. init. de Claudio, liberum ei [Asiatico] mortis arbitrium permisit. Arbitrium quidem, quia haec libertas nemini constat sine rationis consilio: liberum vero, quod ipsum sui juris esse debeat, ut hoc nomen tueatur.

Omnes ergo Graeci Latinique auctores ea voce vim & potestatem rationalem agendi, aut cessandi, quae ipsa semet agat, intelligunt.

Sed quoniam eam quidam cum voluntate, seu appetitu perturbant: alii cum ratione, qua arbitramur: alii cum causa, qua excitatur, aut adjuvatur: alii cum altera illa civili libertate, aliique alias: inde factum puto, ut maior pars litium sit nata.

manam patientem, nemo est, qui possit inficiari, nisi fortassis, qui nondum aut sui, aut aliorum ullam habuit notitiam. Sed illud non omnes animadvertunt, hominem, quantus quantus est, nihil aliud esse praeterquam habituum congeriem: hominem autem quum dico, non hoc tantum animal intelligo mente divina, & corpore praeditum, quem naturalem hominem appellare possis: sed hominem civilem, cujus velut rudis quaedam materies homo ille est naturae. Atqui ego id pono inter naturalem illum, & hunc civilem discrimen, quod inter rude metallum ac inde confectam statuum. Porro e naturali civilem hominem soli efficiunt habitus quum qui intellectum & voluntatem, tum etiam qui corpus spectant. Jam habitus continuatione actuum acquiri verus est philosophorum effatum & verum: nempe, ut tenellae plantae inflexione continuata eum acquirunt situm, quo dirigit agriculator, ita humana natura quum quidpiam saepe efficit, eo inclinatur, ut velut pondere quodam pertrahatur, & lubentius ac facilius repetit. Natura certe nostra quum esse incipit, nulla insita vi ullibi flectitur, nisi ad se conservandum, ut superius dictum est: propensiones commercio mundi acquirit. Si quam in partem saepius aut ab objectis externis, aut ab internis animi cogitationibus impellitur, in eam fit propensior; ea propensio continuatis actibus confirmata habitus est, & quidem, ut inquirunt, altera natura,

Quam licet expellas furca, tamen usque recurrit.

Quocirca inde petenda ratio. I. Cur habitus non nisi diuturna actuum continuatione acquirantur. II. Cur ii facilius, quorum exercitatio cum voluptate est. III. Cur ii expeditius, qui phantasia, aut corpore magis, quam mente constant; contra hi difficiliter. IV. Cur habitus intellectuales & difficillime acquirantur, & facillime deleantur. V. Cur infantes & pueri aptiores sint excipiendis habitibus, quam aetate maturi. Prae-

terea quum quantitas virium naturae humanae finita sit; inde etiam patet & hoc aliud phaenomenon, cur natura nostra quum tota unum in habitum incumbit, inepta brevi tempore aliis evadit: quemadmodum si quis vim habeat motricem = 4, dum 4 viribus dextero brachio aliquid urget, nihil conari altero potest. Nec difficilius erit aristotelicum illud theorema intelligere, quod pluribus ille in secundo Nicomachiorum explicat, *nullum esse posse ingenitum habitum*. Quod si quis roget, qui haec doctrina stare possit, cum *infusis*, ut ajunt, *theologicarum virtutum habitibus*, qui nullo exercitio contrahuntur, is sciat naturam omnem ita Deo rerum opifici & moderatori subesse, ut quod nos inflectere nonnisi paullatim & lente queamus, sola ille voluntate statim flectat: res enim omnes id sunt, ac illico sunt, quod, ut sint, ille vult.

XVI. Irritabilitas aut *mechanica* est, aut *animalis*. Irritabilitas mechanica est ea vis, qua quaedam corporis animalis partes, veluti nervi, & fibrae, membranae perstrictae coarctantur ac quasi oscillant lentius aut velocius, prout minus aut magis vehementer perstringuntur.

Scholion. Hanc vim inesse in corporis animalis nervis, iisque partibus omnibus, ad quas nervi pertinent, luculentis constat experimentis. Sed est & sua quoque irritabilitas in quibusdam plantarum partibus, veluti fibris, foliis, aliisque, ut quandoque pulsatae aut coarctentur, aut palpitent.

XVII. *Irritabilitatem animalem* voco eam vim, qua doloris aut voluptatis sensum, ex mechanica irritabilitate animantia persentire possunt.

Scholion. Constat experimentis, nullam irritationem in animantis nervis gigni, quin sensus aliquis doloris aut voluptatis repente exsistat. Utramque igitur irritabilitatem perpetuo in nobis jungi in exploratis est.

XVIII. *Ideae irritantes* sunt eae omnes, ex quibus irrita-

irritatio aliqua animalis in nobis gignitur.

Scholion. Hujus rei respectu tria sunt distinguenda idearum genera: nam quaedam ita nobis nec bonae, nec malae videntur, ut praeter irritationem mechanicam sensuum, quibus percipiuntur, aut cerebri, in quo excipiuntur, nullam animalem gignant. Has *indifferentes* dicemus. Aliae bonae apparent, eaeque jucundam excitant irritationem. Aliae postremo malum aliquod exhibent, ac irritationem molestam pariunt. Nullae igitur sunt nec jucundae, nec molestae, quae non aliquid boni aut mali respectu ad nostram felicitatem praefereant.

XIX. Voluptas est omnis sensus jucundus, quo natura ita irretitur, ut nolit eo privari. Dolor contra omnis molestus naturae sensus, quem depellere gessit.

Scholion. Neesse autem non est, ut hic animi voluptates a voluptaribus corporis, animi a corporis dolores secernam: sunt enim omnes animi, aut naturae sentientis: nemo autem corpori sentientem unquam naturam tribuit. *ἔδωκεν* definit Aristoteles Rhetoricorum I. cap. xi. *κίνησιν τινὰ τῆς ψυχῆς αὐτῆς* quamdam animae motionem sensibilem, *εἰς τὴν ὑπαρχῶσαν φύσιν*, quae convenienter naturae nos occupat: *ἀντιπῶν δὲ, τὸναντίον*, dolorem vero contrarium. Quare quum latinum *voluptas*, tum graecum *ἔδωκεν*, ac *ἡδύ*, non corporis tantum voluptates significat, sed utrasque, si ita partiri placer; quemadmodum constat ex usu illustrium scriptorum perpetuo: ut non videam quid causae fuerit Ciceroni eam ob rem tantam Epicuro litem movendi, quasi *ἡδωκεν* solas corporis voluptates sonet (a). Quod si, quemadmodum dixi, partiri velimus, non subiecto, nec sensu alias ab aliis separabimus, sed causis tantum: corporisque dicemus, quae a corporeis

(a) Vide adnot. ad def. 23.

causis originem trahunt : animi , quae a cogitationibus , phantasiis , ideis .

XX. Affectus (παθή) voco eas jucundas aut molestas naturae humanae commotiones , quae ex perceptione boni vel mali nascuntur , quaeque nos vehementius , quam naturae aequabilitas fert , agitant , quales sunt amor , metus , ira , similes (a) .

Scholion . Renatus Cartesius , affectus , quos *passiones* vocant recentes Philosophi , ita definivit , *perceptiones , aut sensus , aut commotiones animae , quae ad eam peculiariter referuntur , quaeque producuntur , conservantur , & corroborantur per aliquem motum spirituum (b) , seu fluidi corporei , quæ velut anima quaedam media spectari potest .* Sed mihi naturae ordinem acutus alioquin philosophus pervertere videtur : nam quam ille facit causam affectuum , ille potius est effectus , & vicissim : non enim eae perceptiones & sensus , quas ille *passiones* appellat , e motu spirituum producuntur , & conservantur ; sed contra , motus ille animae , seu partis naturae humanae , quam sensitivam vocant , & , ut hic amat loqui , spirituum , perceptionum

(a) Naturam humanam , quo in loco est , indigere affectibus , ut conservetur , id postea demonstraturi sumus . Sed quoniam sunt excessus quidam affectuum seu intensitate , seu extensione , qui tantum abest , ut ullam nobis vitae commoditatem praestent , ut potius ad nos infeliciandos videantur aptiores ; quo distinctius his de rebus differamus , motus illos naturae nostrae necessarios , quibus aut in bonum fertur , aut aversatur malum , affectus vocare possumus , ut hoc vocabulum in honestiorem semper partem accipiatur : excessus vero seu intensitate , seu extensione dicemus perturbationes , quod vocabulum in peiorem saepe partem usurpabitur .

(b) De Pass. Animae part. I. art. 27.

num effectus est , cogitatione conservatur & corroboratur . Ii tantum ignorare possunt , perceptionibus boni vel mali primum excitari affectus , deinde , perdurantibus illis , intensiores effici , & vehementiores , qui sunt omnino sibi ignoti . Nam unde illud — *Est mollis flamma medullas ? Tacitum vivit sub pectore vulnus ?* nempe quia *absens absentem auditque videtque* . Injurato igitur Cartesio credo , quod ille ad Elizabetham scribit de hoc *passionum* opusculo , nequaquam miror , quod vitia in illo deprehendas , quibus certe eum vacare minime putavi , quum ejusmodi habeat argumentum , cui nunquam antea studueram (a) . Interim haec non satis sunt consentanea cum iis , quae praefatione in eum librum paullo confidentior dixit , ea , quae de affectibus docuere veteres , tam parvi momenti esse , & maxime ex parte tam parum probabilia , ut sperare non debeam , me ad veritatem rei perventurum , nisi plane ab iis , quas institerunt , viis recessero . Nec nego , si physicam hujus tractationis partem spectes , vere ab eo id dictum : de morali , quae reponam habeo .

Operae pretium erit & cimmerium illum tenebriorem , quem saepe alias in jus duximus , audire , qui sibi , ut solet , & musis canit , heic ne musis quidem , opinor , Spinozam intelligo . Affectus , inquit , qui animi pathema dicitur , est confusa idea , qua mens majorem , vel minorem sui corporis , vel alicujus ejus partis existendi vim , quam antea , affirmat , & qua data , ipsa mens ad hoc potius , quam ad illud cogitandum determinatur (b) . Peream si γὰρ intellexi : id profecto delio eget natatore . Audiamus definitionis definitionem . Explicatio (pergit) : Dico primo affectum , seu passionem animi esse confusam ideam : nam mentem eatenus tantum pati ostendimus (prop. 3. hujus) quatenus ideas

C 4

ina-

(a) Epistolarum part. I. Ep. XI.

(b) Spinoza Ethic. part. 3. pag. 159.

inadaequatas seu confusas habet. Quum nemo sit, qui non miretur, pronunciari a philosopho confidentissime, mentem in ideis inadaequatis pati, jucundam erit paucis subdere ejus hominis demonstrationem. Postquam in citata prop. 3. demonstrare adnissus est, *mentem, quatenus adaequatas habet ideas, eatenus quaedam necessario agere, seu potius Deum, quatenus mentis essentiam constituit* item sibi, ut solet, canens; transit ad hoc nostrum. Deinde, inquit, *quidquid necessario sequitur ex idea, quae in Deo est, adaequate, non quatenus mentem unius hominis tantum, sed quatenus aliarum verum mentes simul cum ejusdem hominis mente in se habet, ejus illius hominis mens non est causa adaequata, sed partialis, ac proinde (per definitionem 2. hujus) mens quatenus ideas inadaequatas habet, quaedam necessario patitur*. Tum vero literis cubitalibus subnectit, Q. E. D. Atqui nisi id est data opera crucem hominibus philosophis figere, vix hunc hominem humanum habuisse sensum mihi persuaserim. Adeo verum, in avia ire, quicumque frequentatas humano genere semitas superbe fastidit. Ad rem: persequamur explicationem prioris enigmatis. Dico deinde, qua mens majorem, vel minorem sui corporis, vel alicujus ejus partis existendi vim, quam antea, affirmat: omnes enim corporum ideae, quas habemus, magis nostri corporis *actuales* constitutionem, quam corporis externi naturam indicant: at haec idea, quae affectus formam constituit, corporis, vel alicujus ejus partis constitutionem indicare, vel exprimere debet: quam ipsum corpus, vel aliqua ejus pars habet, ex eo quod ipsius agendi potentia, sive existendi vis augetur, vel minuitur, juvatur, vel coercetur. Et est praeterea, qui Heraclitum cognomento *σχοτεινόν* obscure loquutum dicat? est qui aristoteles definitiones obscuritatis arguat? Quibus de rebus quotiescumque cogito, vehementer dubito, voluerit ne homini-

minibus recutitus hic homo scribere, an illudere. Scio passim illum clamare in epistolis, ceteros omnes mortales ideis phantasiae, idest falsis, de rebus judicare, non *intellectualibus*, quae verae sunt; phantasiam vero non posse nobis rerum veras naturas exhibere. Queritur non intelligi sua principia, idcirco, quod ad sua pura noëmata nemo intendat animum: intellectum humanum omnia fingere ex analogia suae naturae, non ex analogia universi adeo, ut sit instar speculi inaequalis ad radios rerum, qui suam naturam naturae rerum immisceat (a). Non ego inficior, id sic se habere in hominum vulgo: at de gravissimis quoque philosophis id affirmare, & quidem hominem de hominibus, id vero est intolerabile. Quid? Spinoza homines erudire contendit ope communionis idearum, quarum natura capax est humana, an earum, quas numquam homines habere possunt? Primum negat opere ipso: posterius qui promittit, omnem is humanam naturam exuisse prius oportuit. Quam bellum erat fateri, se non intelligere clare, quod nullo modo clare alios docere potuit? Imago enim est animi scriptura.

XXI. *Verus affectus* dicitur qui & objectum habet consentaneum, nec est eo objecto major, aut minor. *Falsus* est si aut in nullum conveniens objectum feratur, sed in chimericum, aut eo objecto major est, vel minor.

Scholion. Hoc exemplis perspicuum fiet. Si quis igitur speret id quod nusquam est bonum, aut ea re laetetur, quae nullibi est, aut irascatur, metuat nullas ob causas, nisi mere phantasticas, eum *falsis affectibus* agitari dicemus; quo modo Virgilius inter poetas, quibus improborum animi in Cocyti regnis tor-

quen-

(a) Ep. 2. & alibi ex Verulam.

quentur *falsa gaudia* locavit. Sed & si quis plus amet, aut minus, plus aut minus speret, plus aut minus timeat, quam boni aut mali quantitas poscit, falsis quoque is affectibus permoveretur, seque inaniter aut beat, aut excruciat. Quibus ex rebus patet hujusmodi falsos affectus ac perturbationes ex ignorantia & erroribus prægigni omnes.

XXII. *Amor proprius* est is amor, quo nos, ceteraque omnia propter nos ipsos, atque nostri felicitatem amamus: *φιλαυτιαν* Graeci dicunt. Quod si quis quidquam sine ullo ad se suamque beatitudinem respectu amet, is *amor purus* ac *sincerus* appellabitur.

Scholion. Disputari solet inter philosophos, potens ne sit hominum natura amoris hujus puri ac ab omni nostri aut utilitate & commodo, aut voluptate sejuncti, quem Itali *disinterassato* vocant. Nam fuere quibus persuasum fuit, nos ita natura comparatos esse, ut nihil amare possimus, nisi nostrae utilitatis aut voluptatis causa. *φιλαυτιαν* omnium esse amorum nostrorum, omnisque odii *ἀρχην principium* & nonnulli veterum Graecorum docuere, & Thomas Hobbesius *de Cive*, &, ut alios praeteream, nuper Helvetius auctor operis famosi *L'Esprit*: qui & id addidere nefandum, *utilitatem solam esse justi & aequi matrem*. Sed quibusdam placuit, amore nos posse puro ac sincero amare, ac non solum nullam ob nostri utilitatem, sed contra nostram quoque felicitatem: quin hunc solum amorem veram esse & germanam virtutem; ceteras, quas amor nostri pellicit, nothas, vitioque foedatas (a). Quis non miretur tantopere philosophos ea in re dissentire, quae ita ad cujusque naturam pertinet, ut non subtili ratione, sed sensu videatur decernenda? Nam haec quaestio huic alteri mihi

(a) *M. L'Esprit* la fausseté des vertus humaines.

hi persimilis videretur, esurire ne, nisi nostri causa possumus? Item sitire? Et generatim appetere quidquam, nisi quod nobis bonum non sit? Nam amor, ceterique affectus ad appetitum, ac animi partem sensitivam pertinent, utrisque, qui sic disputant, consentientibus. Sed ea de re loco suo dicemus: hic nolim, nisi quaestionem indicasse, ut in ceteris scholiis efficio.

XXIII. Beatitudo est status fruitionis sine ulla tristitia, dolore, metu, seu status voluptatis undequaque perfectae ac omnibus numeris absolutae.

Scholion. Boëtius, quem deinceps ducem ceteri sectari sunt, beatitudinem definit, *est status omnium bonorum aggregatione perfectus*. Quae non est definitio rei, sed causae rei: neque enim nunc quaeritur, unde beatitudo manet, sed in quo sit posita. Quinimo, quod accurate prorsus pertractatur a Cartesio (a) & a Wolfio (b), non aggregatio bonorum aut voluptatem in nobis gignit, aut facit nos beatos; sed *conscientia perfectionis nostrae*, quae e bonis illis derivatur; qua de re postea. Jam idem peccatum peccant illi omnes, qui rogati in quo sit posita beatitudo, varia bonorum genera percerant, atque in eorum aliquo locatam docent: nempe beatitudo esse locata non potest nisi in aequabili & perfecta voluptate: unde vero ea deriveretur voluptas, alia quaestio est. Quum autem dico in *perfecta voluptate* positam esse nostri beatitudinem, *hominis*, seu *naturae humanae* voluptatem intelligo, nec necesse est distinguere inter voluptatem *animi & corporis*: voluptas enim non potest esse nisi animae, seu potius *naturae viventis & sensitivae*, ut supra dictum est. Excitentur vero voluptates ex perceptio-

(a) *In Epist. ad Elizabeth. part. 1. Epistolarum.*

(b) *In Psychologia Empirica.*

ceptionibus bonorum animi, an ex conscientia bonorum corporis, quaeve sint potiores, id est, ut dixi, inquirere in causas voluptatis ac beatitudinis, non ipsam beatitudinis essentiam explicare. Quare injuria in Epicurum debacchatur Cicero (a), quod ille beatitudinem in voluptate posuerit, quasi in abdomine & in iis, quae infra ventrem sunt. Nec enim hanc tantum voluptatem, ut superius dixi, vocabulum *ἡδονή* significat, ut romanus hic censer philosophus; & non agebatur Epicuro, quae beatitudinis causae, sed quae natura, in quo ille, etsi alibi impie peccaret, perspectius philosophabatur, quam alii, qui turpissime statum quaestionis miscebant. Quid quod eodem pene modo philosophatur Aristoteles? (b)

Age

(a) De finib. lib. I.

(b) Aristoteles Magn. Moral. lib. I. cap. III. quum bona ita partitus esset, ut alia esse animi diceret, alia corporis, alia externa; animi bona item trifariam dividit, τα δ' ἐν ψυχῇ ἀγαθὰ, inquit, διωρισθαι εἰς τρία, εἰς φρονησιν, εἰς ἀρετὴν, καὶ ἡδονήν: bona, quae sunt in animo, trifariam distribuuntur, prudentiam, virtutem, voluptatem. Vide Arist. eundem lib. II. Mag. Mor. cap. VII., quo in loco hac de re copiose & peracute disputat, eosque vehementer reprehendit velut rusticos, & ignorantes, qui ipsam per se voluptatem vituperant; quum non ipsa per se voluptas, sed ab adjunctis, velut ἀφ' αὐτῆς φῦσι prava alterius indole, mala efficiatur. Sed & Plato in Philebo, aut περὶ ἡδονῆς, de voluptate, satis ipsa disputatione ostendit, hoc vocabulo Graecos in utramque partem usos: is enim voluptates non ab ἁπλῶς, quam semper ignotam esse ait, sed a bonorum generibus illam procreantibus discernit. Quin & μαθημάτων, & ἐπιστημῶν ἡδονὰς memorat. Postremo vitam nemini, ne Deo quidem, beatam contingere ait, aut solius ratio-

Age vero, audiamus & hic humanae sapientiae, si diis placet, instauratorem. Nostra salus, seu beatitudo, seu libertas (nempe haec synonyma habet) consistit in constanti, & aeterno erga Deum amore, sive in amore Dei erga homines (a). Ne vero quisquam roget, qui secunda illa verba cum primis convenient, audiat quid ille. Hinc sequitur, inquit, quod Deus, quatenus seipsum amat, hominem amat (recte haec quidem) & consequenter quod amor Dei erga homines, & mentis erga Deum amor intellectualis unum & idem sit. Nempe, quia mentis erga Deum amor intellectualis pars est infiniti amoris, quo se Deum amat, non quatenus infinitus est, sed quatenus per essentiam humanae mentis, sub specie

rationis possessione, aut solius voluptatis, sed eam esse beatam, quae ex utraque sit mixta. Idem in II. de Republic. initio innoxias voluptates, ἡδονὰς ἀβλαβεῖς ipsas per se, non alterius boni gratias expetendas docet. Sed & ἡδονῶν pro animo laetari passim Graeci accipiunt: & νῆδυμον vocat somnum Homerus, & ἡδύα quae animo tantum sunt jucunda: Et Sophocles in Electra v. 879. ἡδονὰς, & ἀναπαύλας voluptates, & requiem animi ita jungit, ut pro eodem habeat. Quid igitur opus erat bis Ciceronem tantopere irasci, qui ἡδονήν non corporis tantum esse, sed animi quoque docebat? Ego ne non intelligo esse, sed animi quoque docebat? Ego ne non intelligo (inquit in II. de fin. 4.) quid sit ἡδονή graece, latine voluptas? Utram tandem linguam nescio? Sed illa vero intoleranda, quae paullo ante dixerat. Quid enim necesse est, tamquam meretricem in matronarum coetum, sic voluptatem in concilium virtutum adducere? Invidiosum nomen est, & infamiae subiectum. Non tamen Terentiano Pamphilo videbatur in And. Act. v. sc. v. Ego, inquit, Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror, quod VOLUPTATES eorum propriae sunt.

(a) Spinoza Eth. part. 5. in schol. prop. 36. coroll.

cie aeternitatis consideratam explicari potest (a). Quae nova argumentationis species? Quae cum impietate commixtae ambages? Dogmata tum naturae tum rationi contraria. Sed ut mendacis argumentum dictorum est inconstantia, ita errore turbati animi sententiarum pugna. In vita, inquit alibi, apprime utile est intellectum, seu rationem, quantum possumus, perficere, & in hoc uno summa hominis FELICITAS, seu BEATITUDO consistit. . . . intellectum vero perficere nihil etiam aliud est, quam Deum, Deique attributa, & actiones, quae ex ipsius naturae necessitate consequuntur, intelligere (b). (*)

XXIV.

(a) Ibidem prop. 36.

(b) Appendice ad part. IV. cap. 4.

(*) Est editus superiori anno Lugduni Batavorum libellus, quo Philosophia Moralis mathematicum in morem comprehensa exhibetur, Auctore Maupertuisio viro in primis clarissimo. Auctor doctus humanam felicitatem hunc ferme in modum explicat. Voluptatem, inquit, appello omnem perceptionem, qua occupari potius, quam non, velimus, ac quam nolumus a nobis subduci, & cum qua libenter sumus. Omnis vero perceptio, quam minus libenter ferimus, quamque commutare gestimus, dolor est. Jam duratio voluptatis, seu perceptionis amabilis, tempus est beatum, eoque beatius, quo voluptas illa intensior & diuturnior; contra duratio perceptionis molestae, seu minus amabilis, tempus est miserum, ac miserius, pro ejus intensitate, aut diuturnitate majori. Demum perceptionum amabilium summa beatitudo est: molestarum summa miseria. Quumque Auctor doctus sibi persuasisset ex accuratissimo, ut inquit, calculo, in vita humana, perceptionum jucundarum summam longe excedi a summa molestarum perceptionum; inde conclusit, longe esse in vita humana majorem miseriam, quam felicitatem. Quam hominis docti conclu-

XXIV. Virtus generatim est habitus facultates hominis perficiens. Vitium habitus deteriores efficiens. Sed virtus moralis est quae perficit facultates rationales ad beatitudinem: vitium, quod impeditiores ad illam efficit.

Scholion. Nihil immuto de doctrina Platonis in Menone, Aristotelis Eudemior. I. & B. Thomae: quin ceteris eam praefero: nam ubi aliorum definitiones, quas mox proferam, obscurae sunt, aut mancae, aut fallae, aut non essentialis rei, sed vel causarum, vel qualitatum, haec & clara est, & perfecta, & vera, & secundum essentialiam. Virtus, inquit S. Thomas (a), nominat quamdam potentiae perfectionem: uniuscujusque autem perfectio praecipue consideratur in ordine ad suum finem: finis autem potentiae actus est; unde potentia dicitur esse perfecta secundum quod determinatur ad suos actus. . . . potentiae autem rationales, quae sunt propriae hominis, non sunt determinatae ad unum (ut naturales nempe vires) sed se habent indeterminate ad multa; determinantur autem ad actus per habitus. Egregius est ea de re Ciceronis locus (b), ut, inquit, in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis: sunt enim in corpore praecipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas (quae scilicet sunt affectiones corporis membra & vires perficientes): sunt item in animo. Corporis temperatio, quum ea congruunt inter se, e quibus constamus; sanitas sic animi dicitur, quum ejus judicia, opinionesque concordant, eaque est animi VIRTUS. . . . & ut corporis est quaedam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate, eaque dicitur pul-

conclusionem nec Auctores Bibliothecae Rationalis probant, nec ego veram puto; qua de re dicetur loco suo.

(a) Secunda part. quaest. 55. art. I.

(b) Tuscul. IV.

pulchritudo : sic in animo opinionum judiciorumque aequalitas & constantia cum firmitate quadam & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam consequens, *pulchritudo* vocatur. Neque vero ab ea definitione nisi verbo tenus, distat Augustini virtutis definitio, ut si *bonus usus liberi arbitrii*. Sic is differit, ut tria bonorum faciat genera, *magna*, *media*, & *minima*, hinc addit (a) *quod in mediis bonis invenitur liberum arbitrium*; quia & male illo uti possumus, & tamen tale est, ut sine illo recte vivere nequeamus: bonus autem usus ejus jam virtus est, quae in magnis reperitur bonis, quibus male uti nullus potest.

Renarus Cartesius (b) sic eam in rem scripsit. *Secunda est (regula bene vivendi & beate) ut sit semper in firmo & constanti proposito ea omnia faciendi, quae SUA RATIO ipsi suadebit, nec passionibus suis aut appetitionibus ab hoc abduci se permittat. Atque hujus propositi firmitudinem pro virtute habendam esse existimo; quanquam haud scio, virtutem fuisse ab ullo unquam ita explicatam. Ego vero tantum abest ut hanc virtutem dicam, ut potius vitiorum omnium hoc caput faciam, pertinaciter ex propria ratione vivere, quum non brevissima tantum ea sit, sed in plerisque falsa, semper inconstans & levis. Gravissime potius praecipit Salomo, ne sapientiae nostrae innitatur. Scio veteres plerisque Peripateticos, & Stoicos virtutem habuisse constanter ex recta ratione vivere, plenius certe ii, qui non ex propria ratione, sed recta definivere virtutem; sed oportuit ut prius in eo convenirent, quid sit recta haec ratio. Nam Zeno vera dicebat visa impressa effictaque ex eo quod est, qualia esse non possunt ex*

eo

(a) *Lib. I. Retract. cap. 9.*(b) *Epist. part. I. Epist. 4.*

*eo quod non est (a) ac dispescebat in naturalia, & arte acquisita, illaque appellabat, quae infantes sine doctores, didicimus: rationem ex naturalibus illis praenotionibus atque notitiis in animo collectis confici atque consummari & constare dicebat (b). At Academici haec fluxa, atque idcirco falsa habebant, qui scientiam, adeoque rectam rationem non nisi aeternarum & immutabilium formarum intellectionem appellabant. ARISTOTELES in Magnis Moralibus interroganti, quid, & ubi sit haec recta ratio, respondet esse in hoc sitam, ut inferior animae pars ita rationi sit subiecta, ut nullo modo ejus officium turber: nam ratio imperare debet, sensus parere. Qui, inquit aliquis, sciam, rationem minime ab affectibus praepediri? respondet ille, nisi apud te ipsum habes hujusmodi rerum sensum, nihil efficitur (c). Scilicet haec intimo sensu judices, necesse est. Sed alibi vivere secundum decreta summi imperatoris Dei, ex recta ratione vitam instituere pronunciat (d). Sed cur ea decreta non protulit? ut sciremus, unde recta ratio exordiat. Nam Deum sequi, est praestantissimae rationi obsecundare, quod, ut hic ait, *ὁπὸς ἐστὶ ἀπὸς ὁπὸς, pulcherrimus terminus*. Sed quo id recte efficiamus divinae sunt leges explicandae, ut quod a nobis sancta illa majestas velit praecise sciamus (e). Henricus Morus virtutem hunc in modum definivit, *intellectualis vis animae, quae**

Tom.III.

D

im-

(a) *Cicero in Lucullo.*(b) *Plutarch. lib. 4. de Placit. cap. II. vide, & Petrum Valentiam in erudito libello Academica inscripto.*(c) *Lib. 2. cap. 10.*(d) *Moral. Eudem. lib. VII. cap. 15. ext.*(e) *Videri possunt, quae de veritate hac reali, quae informata ratio recta est, & vitae regula, differit Ashley Sykes, quem in prima parte laudavimus.*

impressionibus animalibus, sive passionibus corporeis ita dominatur, ut in singulis actionibus illud facile prosequatur, quod absolute & simpliciter optimum est (a). Duo sunt in ea definitione, quorum alterum controversum est, alterum obscurum. Primum, quum dicit, *vim animae, siquidem ingenitam* intelligit, quo ille propendit, rem maxime controversam definitione sua complectitur: nam *acquiratur ne virtus, an nobiscum nascatur, vel divinitus demittatur*, quaestio fuit inter Graecos philosophos diu vexata, nec unquam definita. Vide Platonem in Menone. Si autem *acquisitam*, quum naturales virtutes definiat, non theologicas, eaeque non possint nisi *habitus* esse; non erat cur diserte negaret virtutes esse habitus. Alterum, definire ante oportuit, quid illud sit *optimum*, quod virtus persequitur: nam, & id valde incertum inter Philosophos exstitit.

Joannes Franciscus Buddeus (b) acerrime in vulgatam

(a) *Enchiridio Ethico lib. 1. cap. 3.*

(b) *In Theolog. Morali cap. 1. Sect. 4. ad §. 126. cordibus suis: qui dicit eam doctrinam experientiae & Theologiae repugnare nimis ille audere videtur. Neque vero ego negaverim, eam esse hominum ab Adamo indolem, ut in vitia proniores simus, quam in virtutes: sed, ut neminem inter Ethnicos prudentem, neminem justum, neminem temperantem, neminem patriae amantem, dicam, id vero cavebo, ne veterum rerum peritis deridiculus sim. Quin potius existimo, Deum, qui naturalis legis parens est, in eorum animis agere, quibus ille eam legem tamquam primam vitae regulam dedit; ac si non ita, ut eâ solum aeternae beatitudinis compotes fiant; saltem, ut tranquille hic vivere possint. Nam naturae viribus hanc terrestrem felicitatem & sequi homines posse, & qualemcumque adipisci, Thomas ipse Aquinas docet: & hanc nobis*

tam hanc virtutis definitionem invehitur: in Scholis, inquit, Theologorum, imo ne Philosophorum quidem, locum non invenit recepta illa, & multorum errorum generatrix definitio. . . enim vero bonarum actionum exercitio, quod virtus proprie & accurate sic dicta acquiri possit, experientiae repugnat, multo autem magis rationibus Theologicis. Itaque ille virtutem definit, *constans & serium studium se in omnibus ad voluntatem numinis componendi*: eam vero donum Dei esse pronunciat. Haec divina virtus est. Sed si penitius humanam naturam consulisset, nec indulisset sectae, haud confidenter dixisset, priorem illam definitionem experientiae repugnare, & Theologiae, nullamque humanam virtutem ipsos per nos acquirere posse. Scilicet & experientia discimus ex sola naturae lege ad morales virtutes se plurimos composuisse, ut exemplaria earum virtutum etiam a primis Christianis fuerint habiti; & id non taceant Scriptores sacri utriusque Instrumenti. Non ignoro, veteres quosdam Christianos Theologos negasse videri ullam veram fuisse virtutem moralem in Gentilibus, in primis Augustinum; tamen quum & universa historia refragetur; & quosdam virtuosos memoret veteris Testamenti historia, ut Abimelechum, Cyrum, alios; & ipse agnoscat Augustinus de Civitate Dei, Deum Romanorum veterum virtutes dum remuneraretur, imperii dilataste fines; & Paullus in epistola ad Romanos, scribat *Gentes dum ea, quae legis sunt faciunt natura, ipsos sibi esse legem, quippe qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis*: qui dicit eam doctrinam experientiae, & Theologiae repugnare, imperitiam & humanae naturae, & Theologiae patefacit.

D 2

Per-

nobis non posse contingere, nisi ex virtute, tum veteres omnes philosophi docuere, ne Epicuro quidem excepto, tum hic idem gravissimus Theologus tradit diserte, 1. 2. q. 5. art. 5.

Perpendenda nunc paucis est Spinozistica virtutis definitio; *per virtutem*, inquit, & *potentiam idem intelligo*, hoc est *virtus*, quatenus ad hominem, refertur est *ipsa hominis essentia*, seu *natura*, quatenus *potestatem habet quaedam efficiendi*, quae per *solas ipsius naturae leges possunt intelligi* (a). Quum definitiones, quae explicant res ipsas, debeant esse verae, & a *propositione vel axiomate non differre*, ut idem homo agnoscit (b), videamus utrum haec sit vera. Quoniam huic virtus est ipsa potentia naturalis, ea congenita est, & immutabilis: virtutes ergo nullae exercitatione acquiruntur, nullae amittuntur contrariis habitibus; adeoque rota hominum falsa est historia & vita; egregie prorsus! nempe, qui a sensu hominum communi discedit, non potest nisi perridicula effutire.

Tandem exstiterit ii, qui *virtutis* nomen omne inane esse dicerent vocabulum, aut virtutem non esse nisi quod sit utile. Vulgatum illud Epicureorum est,

Sola est utilitas iusti prope mater & aequi.

Sed & memorabile est Bruti illud morientis, *ob infelix virtus! Ita ne quum nihil quam nomen esses, ego te tanquam rem aliquam exercui?* (c) Cujus Epicurei vocem adprobat Florus: *sed quanto efficacior est Fortuna*, inquit, *quam Virtus! Et quam verum est, quod moriens efflavit, non in re, sed in verbo tantum esse virtutem!* (d) Quae pestifera opinio mascule quidem loco suo confutabitur. Sed dicemus hic pauca in antecessum, ostendamusque virtutem & esse, & ad vitam sapienter transigendam necessariam, nec nomen istud inane esse.

I. Ac omnium primum, ita natura comparati sumus,

(a) *Eth. part. IV. def. 8.*

(b) *Ep. 27.*

(c) *Plut. in Bruto.*

(d) *Flor. lib. 4. cap. 7.*

mus, ut 1. & beati esse velimus. 2. &, ut simus beati ipsi nobis sufficere nequeamus. 3. ac propterea ab externarum rerum usu plurimum nostra felicitas, vel miseria pendeat.

II. Jam externae res nobis utiles, aut noxae esse possunt, seu nos conservare, vel destruere; unde rerum distinctio facta, ut aliae sint *bonae*, aliae *mae*, & quidem *bonae*, vel *mae*, magis, aut minus, prout magis, aut minus cum natura nostra consentiunt, vel pugnant.

III. Haec *realia* sunt, seu natura ipsa rerum continentur. Nihil est in illis purae imaginationis. Sed & hoc *reale* est, haec externa bona, vel mala *usu* magis, quam re nobis esse, quod sunt. Nam quamquam externae, ut dixi, res ita natura constitutae sint, ut aliae nobis prodesse, aliae nocere possint, usu tamen fit, ut reapse aliae profint, aliae noceant.

IV. Tota igitur natura nostra sic instituenda est ac confirmanda, ut aut in recto harum rerum usu non peccet, aut peccet saltem quam minimum. Nam quando iis utendum necessario est (I. II. III.), ut simus felices, id quod naturae ipsius necessitate volumus (I. I.), nec vero obtinere possumus, nisi recto usu, quippe quod usu fiat, ut earum aliae reapse bonae sint, aliae mae (III.); nisi miseriam nobis consciscere velimus, affuescendum est, huiusmodi rebus bene uti.

V. Nemo autem his rebus bene unquam utetur, nisi eas probe cognoverit, ac non modo bonas a malis accurate discreverit, sed earum praeterea, quoad fieri potest, intensitates perpenderit. Neque enim ad rectum externarum rerum usum satis fuerit scire, quae utiles, aut noxae: intelligendum illud etiam est, quatenus utiles, aut noxae sint. Scilicet usu plerumque venit, ut operae sit pretium, minus bonas repudiare, quo obtinere possimus meliores, aut minoribus malis

malis subesse, quo majora caveamus. Sunt haec perspicua.

VI. Qua ex re fit, ut qui habitus mentis ad haec nos conformant, ii *virtutes intellectuales* non modo nominentur, (def. 17.) sed sint. Est enim *reale quoddam* res eas, ex quibus beatitudo, aut miseria nostra proficiscatur, ita internoscere, ut recte & praeclare uti possimus. Virtutes igitur intellectuales *inane vocabulum* non sunt, nisi iis hominibus, quorum non intersit, beati ne, an miseri vivant, quos ego, si qui sunt, a tota hominis natura alienos esse puto.

VII. Jam perpetuis experimentis discere possumus, evenire in hominis natura morali, quod in iis corporibus, quae se se attrahunt, aut repellunt. Nam & quum se attrahunt, in ratione distantiarum attractio minor est, aut major, maxima in contactu: & quum se repellunt, eo vehementior repulsio, quo vicina. Enim vero & in bona naturae quodam impetu ferimur, estque hic naturae impetus in ipso bonorum complexu maximus: pro distantia, major autem, aut minor: & mala impetu item naturae refugimus, ac praesentia maxime, distantia, in ratione earum a nobis intervalli. Erant autem huiusmodi impetus naturae nostrae finitae, sibi bique, & ut sit, & ut beata sit per se minime sufficienti, conservandae necessarii. Nam nisi ab externis rebus tangi illa posset, ut in alias attractione quadam ferretur, ab aliis naturali repulsione fugeret, ne uteremur quidem illis, idest in nos conservandos ac tutandos minime impelleremur.

VIII. Sed fieri potest eas ob causas, quas ego in appendice ad caput quartum recensebo, ut huiusmodi impetus, quos *affectus* diximus, modum excedant, idest, ut minime bonorum, vel malorum intensitati sint proportionati; id quod quum evenit, necesse est, ut perturbemur, ac inquieti & miseri simus. Itaque fit, ut quum *affectus* sint naturae conservandae necessarii,

sarii, *perturbationes* contra, seu *affectuum excessus* cum nostra conservatione ac felicitate pugnent; amare, quae odisse debueramus, est recte mala petere, idest infelicitatem nobis consciscere: item odisse, quae sunt amanda; est ea repellere, quae naturae sunt, aut necessaria, aut consentanea, adeoque iis nos privare, quae nos conservare ac beare possunt. Tum ea magis amare, quae minus sunt bona, minus, quae majora; odisse vero maxime, quae sunt minima mala, aut minime, quae sunt maxima, non potest non totum aequabilis ac beatae vitae ordinem conturbare. Id quod nemo est, qui non in se possit continenter experiri, ubi attente vivat.

IX. Ac intelligo ego difficillimum esse, ita naturam nostram moderari & regere, ut ea perpetuo rationi pareat, ac affectus suos ad rerum naturas accurate componat. Sed est profecto *quodam prode tenus*, si non datur ultra, quod ille dixit. Potest ita diuturna disciplina & assuefactione conformari, ut si non ex regula mathematicae, at modificetur tamen utcumque, ac aequalitati illi geometricae accedat quam fieri potest proxime. Sed nec inficiari possumus id efficere plures, nisi totam vitae humanae historiam ignoraverimus. Huiusmodi habitus, quibus effectus intra suos cancellos continere didicimus, virtutes morales appellavimus (def. 24.). Virtutes ergo morales & possibiles sunt, & sunt in plurimis; adeoque inane non sunt vocabulum. Quinimmo quum nemo quiete ac tranquille vivere possit, ubi affectus turbent (VIII.); turbas autem affectuum huiusmodi compescant morales virtutes (IX.): qui sapienter felicitati suae studet, is sedulam dare debet operam, ut huiusmodi instruat virtutibus.

X. Neque vero haec ita ratiocinatione constant, ut non vita etiam hominum egregie confirmetur. Ceteris enim paribus, qui & ratione sunt sana ac am-

pla praediti, quique ex rerum natura ac hominum iuribus vivere assueverunt, vitam agunt multo tranquilliorē quam, aut stupidi & bruti, aut animo impotentes, quique sibi perpetuo turbas creant. Nam, ut demus homines esse plures malos & scelestos, ut velint ex libidine sua imbecillos ac bonos infelicitare; habent hoc viri prudentes, perspicaces, boni, proprium, ut nec sibi ipsi mala comparent, nec aliis causas malefaciendi suggerant, & oblatas docte evitare sciant. Quod quantopere humanae vitae beatitudini conferat, ii demum novere, qui sua inscitia, imprudentia, temeritate eo devenere, ut perpetuo miseri sint.

XI. Quibus rebus omnibus si addamus pietatem adversus Deum, quae virtutum omnium est maxima ac praecipua, quaque fit, ut mala etiam ingentia fortiter toleremus, intelligemus procul dubio, quam jucunde sit ex virtute vivere. Ac addenda omnino est, invocandusque Deus sedulo, si pacate vivere velimus. Est enim natura nostra talis, quam difficillimum sit, ut dictum est, ad regulam geometricae componere. Epictetus quum de compescendis animi commotionibus differeret, nec in nobis satis opis ad eam rem inesse intelligeret, certamen, inquit gravissime, magnum est, opusque plane divinum. Dei igitur memineris: eum invoca opitulatorem, & auxiliatorem, quemadmodum nautae Dioscurus, quum in tempestate navigant. Quae enim major tempestas, quam quae oritur ex imaginationibus violentis ipsamque rationem elidentibus? Arrian. lib. 2. cap. 1. in Epict. Quo ego pertinere ajo, quod scribit Plato in Menone, virtutem nec natura, nec doctrina in nobis gigni, sed divina quadam sorte caelitus demitti, perfectam, inquam, & omnibus numeris absolutam, si ad praesentis vitae felicitatem retuleris: omnem vero, si ad alterius beatitudinem. Sed ejus verba, quae sunt elegantissima, hic ponam. Ἀρετὴ αὐτὴ εἴτε φύσι, εἴτε διδάσκου, ἀλλὰ θεῖα μοῖρα παρα-
γίγνο-

γίγνομεν, ἀνευ vs, οἷς παραγίνεται: Certe virtus nec natura, nec doctrina adest, sed divina sorte, sineque nostra mente, quibuscumque adest. Quod vere de utraque virtute dicere possumus, tum illa nimirum, quae praesentem vitam spectat, quum quae sempiternam beatitudinem. Ac illa quidem, nec perfecta est sine Dei gratia; & quae pure naturalis est, non minus Dei donum est, quam natura & ingenium cujusque: haec vero caelestis tantum est. Atque hinc fit, ut illam naturae vi consequi dicamur, quod ea natura sequamur, quae licet a Deo, est tamen nostra: hanc sola Dei aura & appetere, & prosequi, & adipisci possumus.

XII. Sed ajunt hic virtutis hostes, totam hanc dissertationem vita ipsa humana funditus everti. Legibus homines e ferina vita in hanc cicurem transisse, omnia vetera monumenta aperte testantur. Homines exleges olim mutua victitasse caede eadem probant. Celebres sunt Orphei versus ex Titanographia, quos Sextus Empiricus in 11. adversus Rhetores & I. adversus Physicos, retulit

ἦν χρόνος ἡνίκα φῶτες ἀπ' ἀλλήλων βίον εἶχον
σαρκοδαίη· κρείττων δὲ τὸν ἥττονα φῶτα ἐδίξε,

Erat, scilicet, tempus, quum homines carnivori ex mutua caede vivebant: fortior imbecilli vescabatur.

Ac quia hujusmodi hominibus & δίκαι μετ' αὐτοῖς, nullum est jus, ut ait Hesiodus lib. 1. Εργων v. 275., idcirco ἐσθ' αἰὶν ἀλλήλους sese mutuo comedunt. Praeclare igitur Aristoteles lib. I. Rhet. cap. 4. ἐν τοῖς νόμοις εἶναι ἡ σωτηρία τῆς πόλεως, in legibus posita est salus civitatis. Cicero pro Cluentio. Hoc vinculum est hujus dignitatis, qua fruimur in Republica: hoc fundamentum libertatis: hic fons aequitatis; mens, & animus, & consilium, & sententia civitatis posita est in legibus. Quia nempe, ut eodem loco disputat, ut corpora nostra sine mente, sic civitas sine lege, suis partibus, ut nervis, ac sanguine & membris, uti non potest. Quae salute

vera sunt, ut constat esse verissima, homines non virtute ab injuria abstinere didicerunt, sed metu poenarum, quas leges sanxerunt. Quin tot leges, tot legum, ac tam truces poenae, magno sunt argumento, homines non virtute ad jus & fas duci; sed, ut feras, vinculis. Plato in 1. de legibus ait *πολεμικὸς εἶναι πάντας πασι, δημοτικὸν τε, καὶ ἰδίαν, ἕκαστος αὐτὸς σφισιν αὐτοῖς*, hostes esse omnes omnibus, & publice & private, & singulos sibi ipsis, idque *φύσι*. Persae illi veteres memores haud dubium; quantum ad bene vivendum interfit, legibus esse subiectos, ut quo hoc saepe, opinor, ad memoriam revocarent, statuerunt, ut postquam rex occidisset, quinque per dies omnibus soluti legibus viverent (a), eoque tempore admissa crimina essent impunita. Quod & in Republica Florentina, nescio qua de causa, factitatum aliquando fuit: in interregno enim, nulla sceleris ullius ratio habebatur; quamquam eum temporis articulum improbi ac scelerati homines & avidissime praestolarentur, & quum venisset, nefandis ausibus vastitatem civitatis facerent (b).

XIII. Sed haec probant primum, homines sine virtute nasci, nec ea informari, nisi educatione, disciplina, habitibus. Qua si careant disciplina, quid superest, nisi ut ferino more vivant, ex privata nempe & bruta utilitate? Deinde eadem demonstrant, quantopere virtus ad bene beateque vivendum sit necessaria; quippe qua sublata vita humana nihilo fere a ferina distet.

Ac leges quidem magna sunt illa generis humani disciplina, qua homines ad jus & fas formantur: eae non jura inducunt, sed ad ea servanda homines assuefaciunt, ac si renuerint, metu poenae adigunt. Ho-

mines

(a) *Sext. Emp. lib. 11. adversus Rhetores.*

(b) *Segni Istorie Fiorentine.*

mines igitur exleges sine ulla publica disciplina vitam agitantes, mirum non est, si aut veras suas utilitates non edocti, aut libidini fraenandae non assuefacti, feris aliquando crudeliores evaserint. Nec tamen ego concesserim id tam late patere, quam haec nostra scelerum capita evulgant: ostendere possim, si id opus esset, quum ex veteribus, tum ex recentibus historicis, agrestiores saepe gentes eo tenacius justitiam, pudorem, temperantiam, hospitalitatem, ceteraque humana jura coluisse, quo a luxu diffluentibus civitatibus, eoque juris imparientibus, remotiores. Quae me addubitare cogunt, saepius ne & crudelius cultae gentes sese mutuo vescantur, an agrestes? Ac ne quis mihi Aristophaneum illud occenter

ὅτι παιδάριον εἶ, καὶ φρονεῖς ἀρχαῖα
praesentem ego Europae statum non lippis oculis cernat, rogo.

PROPOSITIONES.

C A P. I.

De natura mentis humanae.

Prop. I. **S**I mens aut corpus est, aut corporis proprietates, qualitas, affectio, habitudo, non vero substantia a corpore distincta, idearum repraesentatio, & perceptio, tum judicium, & ratiocinatio, non aliter fieri possunt, quam motionibus partium corporis, nimirum actione & reactione fibrillarum, & nervulorum organorum sensuum, & cerebri, aut cujuscumque alterius fluidi actione.

Schol. 1. Scilicet nullam aliam actionem in corpore intelligimus; & reprehendendi non sumus, si ex iis philosophamur ideis, quas omnes habent homines (ex post. 1.). Plura congeffit Henricus Morus, ut hanc propo-

propositionem confirmaret (a). In praefatione ad libros de immortalitate animae sic scribit: *Non difficile erit irrefragabilia producere argumenta ad evincendam veritatem supradicti axiomatis*, sensum nempe & perceptionem, supposito nihil praeter materiam in mundo existere, idem esse realiter ac corporeum motum & reactionem. „Manifestum enim est in sensatione, quum „semper externus motus sit ab objectis, quando sensus nostri afficiuntur. Quodque interna cogitatio sic „perficitur, ex calore patet, quem qui attentius cogitant, in seipsis excitant. Quam ob rem omnem cogitationem universum aliquis motus corporeus comitatur. „Et si nihil praeter materiam sit in universo, ipsa „cogitatio realiter idem est, quod motus corporeus. „Praeterea quemadmodum in sensatione motus corporeus prior est, & perceptio sequitur; ita necessarium est, ut universim in omnibus internis etiam cogitationibus certi quidam motus corporei immediate praecedant istas perceptiones, quamquam admitteremus materiam a seipsa moveri; nullus enim sensus inde oriretur, sine resistantia alterius alicujus, in quod alterum quasi impingat. Adeo ut vel subtilissima materia, nisi in ea resistantia sit, in eamque impressio, non magis capax esset cogitationis, quam Rhombus plumbeus, & Ligula aurea. Ac „proinde modo fateri velimus (quod nemo nisi mente captus est negaturus) quod Rhombus plumbeus, „Ligula aurea nullam omnino habet cogitationem, aut perceptionem sine aliquo ictu, aut allisione pro illorum magnitudine & soliditate; subtilissima materia similiter necessario nullam habet sine aliqua proportionali impressione, aut resistantia. Unde manifestum

(a) Lib. 2. de immortalitate Animae cap. 1. & praefat. ad hos libros §. 5.

„festum est quod corpora reactio, sive collisio praecedat perceptionem, quodque omnis perceptio, quasi „tactus quidam est, seu palpatio, quae tamdiu durat, quamdiu durat resistantia haec, motusve impressio; illa vero cessante extringitur, materia evadente aequae stupida, atque Rhombus plumbeus. Quodque proinde quemadmodum in genere semper motus corporeus est, ubi est cogitatio, ita diversificatio „motus hujus, & collisionis, cogitationem diversificationem parit, atque sic, quasi junctis manibus, „una perpetuo incedunt, altero nunquam introducto sine ductu alterius, nec durante diutius, quam alterum durat. Verum prout calor deperditur (qui „haud mediocrem supponit alicujus admodum subtilis materiae motum sive agitationem), ita intellectus „noster, & imaginatio languescunt, ipsique sensus deficiunt, ut qui moveri nequeant ab impressione externorum objectorum, ut in debito liquiditatis & „agilitatis gradu non constituentur, ac proinde corpora in morte aequae insensibilia evadunt, atque massa lutea. Omnis igitur sensatio & perceptio revera idem est, quod motus, & reactio materiae, si nihil sit praeter materiam in universo.

2. Scio adesse, qui opponant, esse haec *argumenta philosophica negativa*, quae nos ipsi alibi, velut nullius ponderis rejecimus. Falso. *Argumentum negativum philosophicum* est illud, in quo principium est *id, quod non intelligimus*; contra vero hoc in loco ex iis, quae cuncti homines intelligimus, actiones scilicet corporis omnes esse *motiones*, seu mutationes loci, situs, figurae &c. concludimus, cogitationem, si qualitas est corporis, esse motionem.

3. Reponunt, quum nota nobis non sit tota corporis essentia; concludi, nisi quam imperitissime, non posse, nullas esse in corpore alias actiones quam, quae *motiones* dicuntur, idest mutationes loci, situs, figurae.

4. Jam *magnetismus*, & universalis partium materiae *attractio*, quam tanta consensione Newtoniani statuunt, vegetationes item plantarum, actiones sunt longe diversae ab iis *motionibus*, quas ita vulgo appellamus.

5. Tum pleraeque sunt actiones, quae consistunt in *conatu* ad mutandum locum, situm, figuram, &c., sed ex quibus nulla nascitur huiusmodi mutatio, velut gravitationes pendulorum immobiliter consistentium, aliique conatus virium, quas *mortuas* vocant Philosophi.

6. Ad haec, omnes vires activae, quaecumque in corporibus reperiuntur, haberi debent, ut incorporeae (prima part. prop. 160.); quod si hoc non adversatur naturae corporeae, ne *cogitare* quidem: potest igitur *vis cogitandi*, ut *vis motrix*, ejusdem esse substantiae corporeae qualitas (a): maxime quum substantia corporea, nihil aliud sit, uti Leibnitio placet (b), praeterquam subiectum quoddam, cujus tota essentia in *actione* est posita. Enim vero nos externarum rerum tantum percipimus quantum in nos agit: nihil externum, quod in sensus nostros, seu *mediate*, seu *immediate*, non agat, ullo modo cognoscimus. Ex, g. percipimus tactu, & oculis extensionem, idcirco quod ex pluribus spatii partibus, oculus, aut tactus concutitur actione quacumque: gravitationem, divisionem eodem modo, illam actione in tactu, hanc inaequali actione ex aequali spatio. Figuram, dum major actio minore terminatur, aut contra minor majore; nec enim percipimus globum ligneum, nisi quia actio ex dato ligno unde-

(a) Haec obiectio proposita est Cartesio ab Auctore objectionum quintarum viro in primis docto & perspicaci.

(b) Legatur examen des principes du R. P. Mallebranche in Miscellaneis Leibnitii, Newtoni, &c. tom. 2.

undequaque terminatur aequaliter ab actione aëris, aut alterius extensi. Quod si tota substantiarum natura actio est, quid verat posse eam actionem esse multiplicem, aut alia vis motrix, alia cogitans? Non necessario ergo concluditur, nullam esse aliam substantiae corporeae *actionem* praeter *motionem*, &c.

7. Tandem quid verat, quin eadem substantia ut vi motrice, ita etiam *vi cogitandi* a Deo sit ornata? plurimis, inquit, demonstrat Lokius, non id esse *αδύνατον* (a). At enim, intelligi non potest, qui possit corpus cogitare? opposuit Stillingfleetus (b). Fateor, inquit alter: at velle inde concludere, non posse id Deum efficere, est eam divinae potentiae tribuere extensionem, quae aequalis sit capacitati mentis humanae. Quod si ea, inquit, ratiocinandi regula vim ullam habet, concludas etiam oportet, corpora a corporibus non attrahi, bruta nec sentire, nec hominem, quantus quantus est, exprimere actionibus suis, & similia, quod ea non intelligas. Sed, pergit, intelligis tu expeditius, qui mens, aut ulla alia substantia cogitet? Sed, reggerit Stillingfleetus, quum nostra cognitio ideis nostris contineatur; sitque vero apud nos idea materiae substantiae extensae & solidae, adeoque diversa a materia; qui dicit materiam cogitationis esse *capacem*, materiae, & mentis ideas miscet. Reponit alter, genericam materiae notionem esse rei extensae & solidae: at nihil prohibere posse, quo minus materiae partibus aliquibus, seu corporibus quibusdam alias qualitates Deus addat. Nec enim notionem materiae evertit, qui rei extensae & solidae motum addit,

(a) Vide notam Acoftae Galli Lokii interpretis, de intellectu. hum. lib. IV. cap. 3. ad §. 6.

(b) Ibidem.

addit, vegetationem, attractionem. Quod si haec genericae materiae naturae addi possunt, quin materiae essentia destruat, poterit eodem modo addi & *vis perceptrix* & *rationatrix*. Quae quum sint, vera esse non potest ea propositio, *cogitationem, si sit substantiae corporeae qualitas, continuo esse motionem*.

8. Sed haec omnia sunt talia, quae tantum abest, ut nostrum illud axioma obscurant, aut infirmant, ut expellant potius, & confirmant. Tota enim superior oratio huc spectat, posse fortassis esse in corpore vim aliam a motrice diversam, quae sit vis cogitandi. Rogo hic, vis illa exserit actiones suas motionibus corporeis, an aliis alterius generis? Si primum, non est cur adversus propositionem illam declament. Si posterius, quum actiones generum sint diversorum *motus*, & *cogitatio*, ut aliae intrinsecus ab aliis non pendeant, & vires ipsae diversorum erunt generum, nec a se mutuo pendebunt: & quum tales sint actiones huiusmodi, ut in eodem simplici subiecto illae has destruant, quippe quae *totis essentis* differunt; vires quoque ipsae *totis essentis* distabunt, ut idcirco altera alteram destruat: ex viribus autem *diversarum essentiarum* conflari *substantiae*, idest rei simplicissimae (p. p. prop. 38.) essentia nequit; substantiae ergo corporeae *primae* nequeunt duplici illa vi constare. Quocirca aut cogitationes nihil sunt praeter motiones cerebri, si quidem sunt affectiones substantiae corporeae; aut, si motiones non sunt, actiones sunt substantiae, quae sit diversa a substantiis corporeis. Nec reponant, Deum id efficere posse, ut nimirum eadem substantia viribus diversorum generum sit composita; respondemus enim, non posse Deum efficere, ut eadem essentia velut A. constetur proprietatibus, quarum altera alteram destruat; quandoquidem id est impossibile intrinsecum (def. 9. p. p.) ad quod Dei potentia non pertingit. Quum autem

rem earum duarum virium altera alteram destruat, quod inferius demonstrabitur aperte; fieri nequit ut eadem substantia ambabus sit praedita. Quod si fingere velint, creatam a Deo *fluidam quamdam substantiam* naturae diversae ab iis corporibus, quae cognoscimus, eique substantiae per totum corpus nostrum diffusae eam vim, qua cogitamus, tributam: isti aut hanc fluidam substantiam facient reliquis corporum viribus praeditam, *soliditate, gravitate, divisibilitate*, &c. aut non: si posterius, ea incorporea erit: si prius itidem conflabitur ex iis quae se mutuo destruant: nempe, ut diximus, ac inferius sumus demonstraturi, cogitatio stare non potest in eadem substantia cum notis corporis proprietatibus.

10. Jam quod Stillingfleeti argumento reponunt, id ineptum omnino est, nec ad ejus vim pertingit. Ideam, inquit ille, materiae habemus; est igitur huiusmodi idea res a materia distincta ac diversa: nam nisi sit, erit materia materiae, non idea materiae. Quis autem intelliget materiam se sibi repraesentare? Quin conscii nobis sumus, quo generaliores sunt huiusmodi ideae, eo minus materiae participare posse. Idea igitur materiae satis demonstrat res esse inter se diversas, vim cogitandi, & materiam. Sed haec postea.

11. Minus igitur absurde meri Epicurei, quam mediorum isti, res suas composuere: nam illi, pernegata omni substantia incorporea, non videbant negare posse eas actiones, quas animo attribuimus, motiones esse corporeas. Idcirco Lucretius animam constare ait particulis *perquam subtilibus perquamque minutis, atque agitativissimis*. In primis vero Hobbesius dum operationes mentis explicat, sensationes, & cogitationes, sola *actione*, & *reactione* partium cerebri id efficit, ut quum adversus istos praecipue philosophos differamus, potuissimus ea propositione uti sine ulla demonstratione, tanquam ea, quae constet inter partes. „ Sensio igitur

„tur, inquit (a), in sentiente nihil aliud esse potest,
 „ praeter motum partium aliquarum intus in sentien-
 „ te existentium, quae partes motae, organorum, qui-
 „ bus sentimus, partes sunt: nam partes corporis, per
 „ quas perficitur sensio, eae ipsae sunt, quas vulgo or-
 „ gana sensoria appellamus ex quo intelli-
 „ tur, sensationis immediatam causam esse in eo, quod
 „ sensationis organum primum & tangit, & premit. Si
 „ enim organi pars extima prematur, illa cedente
 „ premetur quoque pars, quae versus interiora illi
 „ proxima est, & ita propagabitur pressio, sive mo-
 „ tus ille per partes organi omnes usque ad intimam.
 „ Quemadmodum & pressio extima procedit ab aliqua
 „ pressione corporis remotioris, & sic perpetuo, do-
 „ nec veniatur ad id, a quo phantasma ipsum, quod
 „ a sensatione fit, tanquam a primo fonte derivari ju-
 „ dicamus Quoniam autem motui ab objecto
 „ per media ad organi partem intimam propagato fit
 „ aliqua totius organi resistentia, sive reactio per mo-
 „ tum ipsius organi internum naturalem; fit propter-
 „ ea conatui ab objecto conatus ab organo contrarius;
 „ ut quum conatus ille ad intimam ultimus actus sit
 „ eorum, qui fiunt in actu sensationis; tum demum ex
 „ reactione aliquandiu durante ipsum existit phantaf-
 „ ma, quod propter conatum versus externa semper
 „ videtur tanquam aliquid situm extra organum. *A*
 „ sensatione ad ratiocinium explicandum sic porro pergit
 „ (b). Ortus perpetuus tum sentientibus, tum cogi-
 „ tantibus phantasmatum idipsum est, quod appellari
 „ solet

(a) In Elem. Phil. cap. 25. art. 2. §. 5. Sed & idem
 hodie fatentur recentissimi Epicurei, L'Ametie, Helve-
 tius, alique: sola enim irritatione nervulorum gigni sen-
 sum ac cogitationem adstruere conantur.

(b) Ibid. §. 8.

„ solet animi discursus; & communis est hominibus
 „ cum brutis; nam qui cogitat transeuntia phantaf-
 „ mata comparat, idest similitudinem vel dissimilitu-
 „ dinem inter ea animadvertit. *Distinctius hac de re*
 „ *eadem in Leviathane differit (b).* Ut nullam, inquit,
 „ habemus imaginationem, quae non ante fuit in
 „ sensatione vel tota, vel per partes, ita nulla est
 „ transitio ab una cogitatione ad aliam, cujus similis
 „ non existerit ante in sensatione. Cujus rei causa haec
 „ est. Phantasmata omnia motus sunt interni, nem-
 „ pe motuum in sensatione factorum reliquiae: motus
 „ autem qui alii aliis succedunt in sensatione immedia-
 „ te, remanent etiam simul, etiam post sensationem;
 „ adeo, ut quoties redit cogitatio prior, praedominatur-
 „ que, sequatur posterior, propter cohaesionem ma-
 „ teriae motae, quemadmodum aqua super tabulam
 „ planam, & laevem trahitur per viam, qua ducit di-
 „ gitus, &c.

II. Apparet hinc abunde, qua ratione Epicurei, submo-
 ta omni incorporea natura, conentur ea expedire, quae
 mentis sunt propria. Paullo autem pluribus id theo-
 rema explicuimus, quod fundamentum futurum est ro-
 tius confutationis doctrinae Epicureae: ostendemus e-
 nim operationes humanae mentis nullo pacto esse pos-
 se actiones, & reactiones cerebri: ex quo consequetur
 actiones esse alterius subjecti, quod corpus non est.
 Quam consequentiam, si primum illud demonstraveri-
 mus, inficiari, ut ex superioribus patet, nequeunt
 Hobbesiani.

Prop. II. Nec judicium esse ullum in nobis potest,
 nec ratiocinium, nisi plures eodem tempore *Menti*,
 quaecumque haec sit, seu *vi percipienti*, obversentur
 ideae.

E 2

D. Ju.

(b) Leviath. cap. 3. sed & in libro de homine eadem
 repetit.

D. Judicium est perceptio & conscientia relationis, quae inter duas, aut plures ideas intercedit; ratiocinium vero perceptio & conscientia relationis plurium judiciorum (ex def. 4. & 5.): conferri autem nequeunt, nisi quae eodem tempore percipiuntur, ut patet (A); ergo nec judicium esse ullum in nobis potest, nec ratiocinium, nisi ideae, quae conferuntur, eidem tempori, quo judicium, aut ratiocinium fit, coëxistant.

Sch. (A) Sint duo tempora A, B, percipiatque mens tempore A solum parallelogrammum, tempore vero B solum quadratum; evidens est, eam non posse percipere relationem aequalitatis, aut inaequalitatis, quae inter duas illas figuras intercedit. Enim vero relationem illam non videt tempore A, quippe in quo sola parallelogrammi idea menti obversatur, non etiam quadrati (ex hypoth.). nec tempore B, in quo non ei praesens est parallelogrammum, sed solum quadratum: minus etiam tempore C, in quo neutrum (ex hyp.) videt. Perspicuum ergo est, in judiciis & ratiociniis ideas omnes, quae comparantur, si quidem comparantur, necessario coëxistere debere: ac si non coëxistunt, ne conferri inter sese quidem posse.

Coroll. Et quidem coëxistere debent toti illi temporis spatio, in quo judicium, aut ratiocinium vividum perdurat.

Prop. III. Si perceptiones sunt motiones cerebri, oportet ut tot sint in cerebro distinctae ac diversae motiones, quot diversae & distinctae ideae nobis obversantur.

D. Nempe in ea hypothese ratio sufficiens repraesentationis cujuslibet ideae, aut phantasmatis, est & in actione objectorum externorum introrsum, & in reactione cerebri extrorsum (prop. I.): utraque autem externa actio, & reactio interna sunt entia singularia, ut patet; singularium vero ea natura est, ut
unum

unum alterum non contineat; ergo una integra motio reactione & actione constans non potest, nisi unius ideae singularis rationem sufficientem continere; jam singulae ideae singula objecta repraesentant, nulla plura (prop. 95. p. p.); ergo si ideae sunt motiones cerebri, oportet tot fieri in cerebro distinctas ac diversas motiones, quot distinctae diversaeque ideae nobis cogitantibus, obversantur.

Scholion. Si quis, causa exempli, dicat, tonos chordae non esse, nisi vibrationes, vel oscillationes chordae, is ut explicet diversos tonos A, B, C, D, statuere debet distinctas, atque diversas oscillationes P, O, R, S. Ineptissime enim contenderet, & perridicule eadem oscillatione P produci distinctos diversosque tonos A, B, C, D. Eodem modo si ideae sunt, quae resultant ex conflictu actionis & reactionis, ut opinatur Hobbius, procul dubio, quot sunt in nobis diversae distinctaeque ideae, tot esse oportet distinctos, diversosque conflictus actionis & reactionis partium cerebri, Quod si idea sit aut sola actio introrsum, seu impressio ab objecto in cerebro facta, aut sola reactio extrorsum, eodem modo tot actiones, aut reactiones esse debent, quot insunt cuilibet cerebro ideae.

Coroll. Et quidem motiones hujusmodi tamdiu durare in cerebro debent, quamdiu ei vivide ideae obversantur.

Prop. IV. Motiones corporeae esse nequeunt in indivisibili materiae parte: neque idcirco in ea parte gigni ideae Hobbesianae.

D. Motus est actio, qua ens de loco extrinseco in locum extrinsecum transfertur (p. p. def. 74.); fieri ergo in indivisibili spatii, aut materiae parte nequit.

Deinde ideae Hobbesianae sunt, quae ex actionis & reactionis conflictu existunt (prop. I.), adeoque aut motiones corporeae, aut vivida inde existentia vestigia; quum autem motiones fieri nequeant in indivisibili

bili materiae parte (ex hujus parte priori) ; ne ibi quidem resultantia phantasmata exhiberi possunt (A) ; potissimum quum in tali puncto tam diu durare distincti & diversi motus nequeant , quamdiu ideae clariae & vividae perdurant , quod necessarium factu est (Coroll. prop. 3.)

Scholion. (A) Pluribus hanc propositionem confirmat Henricus Morus (a). Haec , inquit , parvitas , quae tam exigua est , ut partes integrales realiter distinguendas proprie non habeat , qui potest esse subiectum distincte receptivum ad spectus puta dimidiati horizontis simul ? Quae visio afficitur reali distinctoque motu a realibus distinctisque partibus objecti visi prodeundo . . . Praeterea si haec tam imperfecta parvitas distincte percipere potest objecta variegata , mira omnia sunt , ni itidem aëris , & atmosphaerae particulas , luminis globulos , & subtilissimam quamque texturam partium corporum opacorum percipere possit . Ad haec objectum illud , de quo loquimur , iis coloribus variari potest ; ut repugnet plane , ut una eademque particula . . . illos omnes simul recipiat : quoniam species eorum oppositae non aliter communicari possunt isti particulae , quam per contrarios motus , vel quae aequae eodem tempore sunt contraria , per quietem & motum .

Duo opponi possunt. I. Varias illas objectorum praesentationes non variis motionibus fieri , sed variis diversisque conatibus. II. Eos conatus non esse simultaneos , sed successivos , tanta tamen cum celeritate factos , ut videantur simultanei , quod iis , qui velocitatem ignis , luminis , materiae electricae non ignorant , videri non debet incredibile . Utrumque proprius ineptum . I. Conatus ad motum est reactio : at quae-

(a) De immortalit. Animae lib. II. cap. I. axiomate 24.

quaecumque reactio corporea , etsi in exiguo , at fit tamen in spatio . Demonstrant Physici ex ictu pulicis tellurem subsilire , subsultu quidem infinite parvo , quum sit reciproce ut tellus ad pulicem ; sed qui tamen sit subsultus . II. Motus quantumvis acceleretur nequit tamen fieri in instante indivisibili (ex prop. 153. primae partis) ; ergo successivi motus existunt in distinctis , & divisibilibus temporis partibus , nec idcirco coexistunt : coexistunt autem imagines , seu ideae : non ergo ideae motus sunt in indivisibili , sed , si motiones sunt , in extenso omnes fieri oportet .

Prop. V. Conscientia & sensus perceptionis , iudicii , ratiocinii , est perceptio perceptionis , iudicii , ratiocinii (ex intima conscientia) ; adeoque si perceptiones , iudicia , ratiocinia non sunt nisi motiones , esse debet motio ab iis distincta . Ex. g. percipere lumen , esseque sibi conscium ejus perceptionis , quae dicitur sensus & animadvertentia perceptionis ; percipere aequalitatem quantitatum P , Q , atque ejus perceptionis esse conscium , omnino sunt diversa . Ergo nequit utramque eadem motionem , eodemque conflictu effici , ut scilicet eadem motio A & rationem ideae contineat , & conscientiae ideae .

Prop. VI. Collatio idearum , qua iudicia , & ratiocinia existunt , res est ab ideis , quae conferuntur , diversa . Nempe aliud est percipere C , aut D , aliud duo illa inter se conferre . Si ex fenestrae foramine radius in obscurum cubile penetret , ibique in alba tabula varias rerum extrinsecus objectarum depingat imagines , nemo est tam plumbei cerebri , qui non intelligat , eadem ipsa actione , qua imagines illae depinguntur , conferri inter se non posse , ut altera alteram secum metiatur . Exigitur ergo actio ab iis distincta , quibus imagines depinguntur .

Prop. VIII. Conscientia nequit esse motus corporeus .

D. Si est aut *impressio* est, aut *reactio*, aut quod inde *resultat*, aut *conflictus* hujus *reflexio*. Non priora: iis enim continetur sensatio & perceptio (Scholion. prop. 1.) a quibus conscientia res est diversa (prop. 5.): nec postremum: nam *reflexio conflictus primi* fit & ipsa conflictu altero, ut patet: jam alter hic conflictus aut est motio realiter distincta a priore, ei interim simillima, aut non: si primum, erunt duae distinctae repraesentationes ejusdem objecti, non perceptio perceptionis; quippe secunda primae quidem simillima est, non eam tamen continet, quum nullum singulare alterum contineat: quomodo reflexio soni est sonus alter a priore distinctus, ei simillimus, sed non animadversio prioris: & reflexio alicujus imaginis earum, de quibus in prop. 6. loquuti sumus, est altera imago, sed non continet sensum & animadversionem prioris. Si alterum, minus quoque secundo eo conflictu animadversio illa & sensus explicari potest.

Praeterea si secundus conflictus est conscientia aut fit ille eodem tempore, quo primus, aut altero. Non hoc: quum conscientia & perceptio coëxistant; primum ergo. Jam aut fit in eadem parte, in qua prior, aut in altera. Eodem tempore in eadem materiae parte distincti etsi similes conflictus fieri nequeunt, ut patet A.

Schol. (A) Quod si fiant, ne tum quidem unus alium exhibebit. Nam si sint distincti, distinctae erunt reactiones: qui igitur una aliam exhibebit? Moveatur globus triplici motu, rotando, progrediendo, decidendo: configitur rotando, progrediendo, decidendo. Primum est apertum reactiones trium horum conflictuum diversa obstacula spectare. Deinde quum sint distincti, ac diversi, nemo unquam dicet, conflictum rotationis exhiberi a conflictu progressionis, aut hunc a conflictu decidens globi; quum item sit perspicuum posse glo-

globum rotare, quin progrediatur; aut progredi quin gyret: aut decidere, quin horizontaliter progrediatur. Itaque stultum est affirmare alium alio contineri. Conscientia igitur si est motus, ac conflictus unus, nullius alterius rei sensus esse potest, quam sui ipsius: quo modo nihil unquam exhibebit. Itaque si motus est, nullius rei conscii sumus. In diversa vero si fiant duo phantasmata producent, non unum, uti ex Hobbesiana doctrina apparet: non igitur alter erit ideae prioris animadversio, sed phantasma priori quidem simile, sed ab illo distinctum, nec illud ullo modo exhibens. Ego hoc tanti facio argumentum, ut existimem, qui inde nondum satis intelligat, cogitationem neque motum esse, neque corpus, eum non esse dignum, qui inter homines censeatur.

Prop. VIII. Judicium nequit esse morio corporea.

D. Judicium est plurium idearum, earumque relationum perceptio (def. 4.), quae perceptio, & comparatio res est ab ideis, quae conferuntur, diversa (prop. 6.): quum autem singulae perceptiones ex singulis conflictibus existant, si quidem sunt illae motiones (prop. 3.); haec comparatio, & inde natus conflictus debet esse motio realiter distincta ab omnibus ideis, quae conferuntur, seu a conflictibus aliis, ex quibus ideae, quae comparantur, existunt. Sint duae ideae, quae conferuntur B, C, comparatio erit A; eruntque tres conflictus B, C, A, realiter distincti, adeoque tria singularia, seu individua. Si motiones sunt, eae in eadem cerebri parte indivisibili non certe fient (prop. 4.); nec in divisibili diversis temporibus [prop. 2.] etiam brevissimis & velocissime decurrentibus [schol. prop. 4.]; nam B, C, A coëxistere debent eidem loco & tempore. Quum autem eidem extenso & tempore coëxistunt, aut actiones & reactiones erunt eadem, aut non. Si primum, erunt unus idemque conflictus, qui non potest continere ratio-